

HERRGÅRD 2000

**En etnologisk studie av landskapsupplevelser
på två herrgårdar i Sörmland.**

Innehållsförteckning.

Inledning

Bakgrund

Herrgårdarna

Syfte

Frågeställningar, metod och material

Informanterna

Intervjumetodik: Var? När? Hur?

Den tidsödande transkriberingen

Vilka är aktörerna?

Att se och uppleva herrgårdslandskapet

Modernister, nostalgiker och pendlare

A- och B-Europa

Att acceptera förändringar

Den känsliga skogen

Gamla hus

Pendlarna

Rika minnen kontra färska ögon

Minneslängd och minneskapital

Ett antal bilder att konsumera eller en plats för rekreation?

Aktiva brukare och passiva konsumenter

Gemenskap kontra ökad privatisering

Revirpinket

Att rå sig själv

Det olösliga dilemmat

Mötet aktörer - fackmän

Mentala bilder

Det sörmländska landskapet

Det typiska herrgårdslandskapet

Bättre förr?

Hus med historia

Den kala skogen och det blommande vattnet

Jordbrukspolitiken - hotet mot det "levande" landskapet?

Det styckade landskapet

Kulturarvet – en död eller levande herrgård?

Kulturturism

Källor och litteratur

Otryckta källor

Litteratur och tryckta källor

Inledning

Bakgrund

Denna rapport är resultatet av en sammanslagning av två olika projekt som bedrivits vid Sörmlands Museum.

Dels utgör rapporten en av de länsvisa metodstudier inom RAÄ:s projekt *"Nutida landskap med historia"* som syftar till att vidareutveckla metoder för att nå en fördjupad kunskap om hur olika grupper i dagens samhälle uppfattar landskapet och dess kulturvärden. Målsättningen är att utveckla former för dialog mellan de antikvariska myndigheterna och allmänheten (RAÄ. PM 2000-02-11).

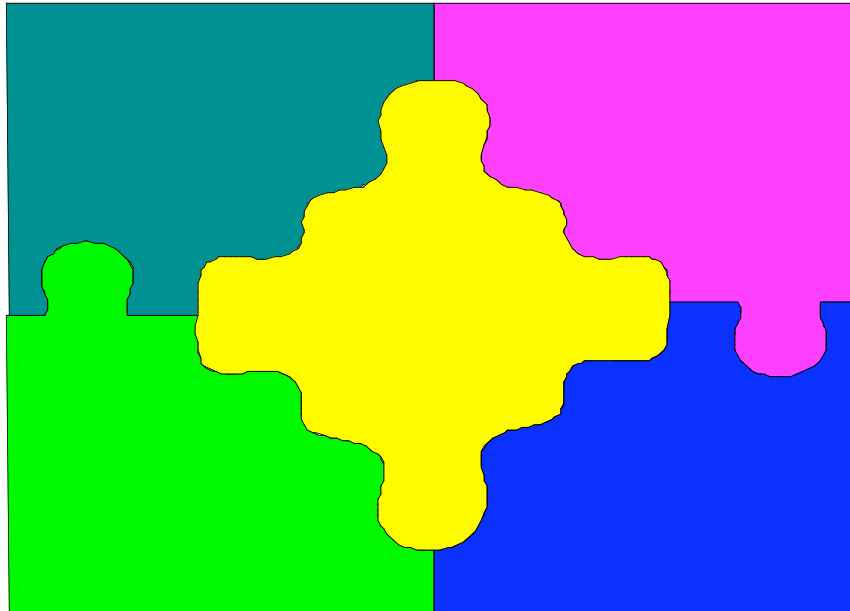
Dessutom ingår rapporten som en del i ett mer omfattande projekt, initierat av Sörmlands Museum, kallat *"Herrgårdsstudie 2000"*. Projektet, som ännu inte är avslutat, syftar till att öka kunskapen om hur det sörmländska herrgårdslandskapets delar och helheter värderas och upplevs. Också här är syftet att öka dialogen mellan allmänhet och professionell kulturmiljövård. Genom större förståelse för hur landskapet upplevs och värdesätts borde förutsättningarna för ett bättre förankrat och i förlängningen mer framgångsrikt kulturmiljövårdsarbete öka.

Gemensamt för de två projekten är alltså målsättningen att fokusera *landskapet så som det uppfattas och upplevs* för att därigenom finna fruktbara metoder för en vidareutveckling av kulturmiljövården.

Jag som har bedrivit dessa studier och författat denna rapport heter Nicole Pergament och är utbildad etnolog vid Institutet för folklivsforskning - Etnologiska institutionen vid Stockholms Universitet. Jag är för närvarande projektanställd på Sörmlands Museum.

Herrgårdarna

BILD: Karta.

BILDTEXT:

Valinge och Danbyholms ägor utmed sjön Yngaren.

Studien har pågått under sommaren och hösten 2000 på Danbyholm och Valinge, två herrgårdar belägna utmed sjön Yngarens södra strand, några mil väster om Nyköping. Valinges och Danbyholms marker gränsar delvis till varandra och herrgårdarna har tillsammans med ett flertal andra gods i århundranden präglat landskapet runt sjön. Inom kulturmiljövården brukar man som typiskt för detta herrgårdslandskap framhålla de storskaliga åkerfälten, de många säteribyggnaderna, herrgårdsparkerna, alléerna, ekhagarna, statarlängorna, mindre industrier samt en mängd arrendegårdar och torp (Sörmlandsbygden 1988, Lindvall 1996). Såväl Valinges som Danbyholms marker upptas till stora delar också av skogbevuxen hållmark och skogsbruket utgör, vid sidan av jordbruket, de båda herrgårdarnas huvudsakliga inkomstkälla.

BILD: P0000232.JPG

BILDTEXT:

Danbyholm.

BILD (arkiv) Valinge corps de logie och ev. flyglar.

BILDTEXT:

Valinge.

Syfte

Studiens övergripande syfte har varit att undersöka *hur olika grupper av människor upplever, värdesätter och förhåller sig till herrgårdslandskapet, samt hur detta i sin tur förhåller sig till de kulturvärden som uppmärksammas i den antikvariska praktiken.*

Studien är också en undersökning av *vad ett etnologisk perspektiv, liksom en tillämpad etnologisk metod, kan bidra med i arbetet för att finna alternativa attityder och tillvägagångssätt inom kulturmiljövården.*

Frågeställningar, metod och material

Ett sätt att ta reda på hur människor uppfattar och upplever ett landskap är att be dem beskriva det. Vad menar man är typiskt för det landskap man har omkring sig?

Ett annat sätt är att undersöka hur man förhåller sig till förändringar. Vilka förändringar i landskapet är bra/tillåtna/accepterade? Vilka är dåliga eller till och med hotfulla? Vad framhålls som värdefullt? Vad vill man bevara? Vad kan man gärna vara utan?

En annan fråga är *varför* människor upplever landskapet som de gör. Handlar det om hur man brukar det, *varifrån* det upplevs - om det är från cykelsadeln, bilfönstret, traktorn eller sommarverandan? Eller finns det kanske andra, mera tungt vägande "aktörsperspektiv", och i så fall vilka?

Av intresse är också frågan huruvida herrgårdslandskapet är en del av vårt kulturarv. Termen kulturarv har ju på senare år kommit att ersätta ordet minne. Vad *minns* människor av forna

tiders herrgårdar? Hur ser de på herrgården idag? Utgör den ett kulturarv som i första hand ska bevaras, värnas och skyddas, eller kan den också *brukas* och i så fall hur?

Och slutligen: hur skiljer sig dessa uppfattningar åt mellan olika grupper i samhället? Hur förhåller sig de värden som uppmärksammas av kulturmiljövården till det som allmänheten prioriterar?

Detta var utgångspunkterna för de tematiskt uppställda frågelistor som kom att användas i de *djupintervjuer* som föreföll vara den naturliga metoden för denna studie. Vill man veta hur en människa upplever något är det bästa sättet förmodligen att fråga henne. Mot detta kan man naturligtvis invända att det är inte alla som är medvetna om sitt förhållningssätt till det egna landskapet. Kanske har det blivit för hemtamt och vardagligt för att man alls ska vara i stånd att reflektera över det. Dessutom är människor mer eller mindre verbala, något som redan Katarina Saltzman påpekar i sina kommentarer till rapporten "Insikter och utsikter" (Malm och Wästfelt 2000). Saltzman menar att "landskap är något som snarare görs än sägs" och hon varnar även för att själva begreppet landskap kan vara problematiskt eftersom det man avser med termen i den antikvariska praktiken ofta omnämns på ett helt annat sätt av informanten (Saltzman 2000). Eventuellt skulle en ökad grad av deltagande observation därför ha varit ett bra komplement till intervjuerna.

Ändå måste jag säga att de allra flesta informanter jag har talat med verkligen *har* något att säga om det egna landskapet. Man har oftast en ganska klar uppfattning om begrepp som "det sörmländska landskapet" eller "herrgårdslandskapet". En annan sak är sedan huruvida dessa uppfattningar är produkter av empiriska iakttagelser eller kognitiva processer. Är landskapet en mental konnotation eller kanske en kulturell konstruktion?

Informanterna

Tjugo personer har hitintills intervjuats, tio män och tio kvinnor. Den yngsta är tjugosex, den äldste åttiosex. Hälften är mellan 40 och 60 år.

Sexton av informanterna hör till gruppen "aktörer", det vill säga människor som på olika sätt vistas, bor eller arbetar på Danbyholm eller Valinge.

Fyra informanter företräder de professionella kulturmiljövårdarna, två arbetar på Länsstyrelsen i Södermanlands län, de andra två på läns museet, Sörmlands Museum, i Nyköping. Tre är byggnadsantikvarier, en är först och främst arkeolog men har liksom de andra tre även en bredare kulturhistorisk bas, innefattande konsthistoria, etnologi och agrarhistoria.

Idealiskt hade förstås varit att ha ett större antal fackfolksrepresentanter, liksom en större bredd – gärna några representanter för kulturgeografi och naturvård. Detta var initialt planerat, men har dessvärre inte hunnits med. Detsamma gäller ambitionen att ställa såväl aktörernas, som fackfolkets uppfattningar mot ytterligare några kategorier, nämligen lokala kommunalpolitiker och turistansvariga på kommunal och regional nivå.

Intervjumetodik: Var? När? Hur?

Intervjuerna, som varade mellan en och fem timmar (de längre är ofta med två eller fler informanter samtidigt och/eller med vissa avbrott), gjordes först hemma hos informanterna, vid ett köksbord, ett soffbord eller ute i trädgården. Därefter bad jag informanten ta med mig ut i landskapet för att visa på sådant som kommit upp under intervjun: förändringar som inträffat, sådant man tycker om, sådant man ogillar eller oroar sig för etc. Ibland bad jag helt enkelt informanten ta mig med på sin vanliga promenadrunda. Ofta uppkom då nya saker som informanten inte hade tänkt på under själva intervjun. Sådant vi passerade eller fick syn på väckte nya minnen eller associationer. I vissa fall gick promenerandet dessvärre inte

att genomföra – antingen på grund av det idoga regnandet denna sommar, av tidsskäl, eller på grund av informantens allt för höga ålder och därmed begränsade rörlighet.

Fackfolket intervjuades först på sina arbetsplatser – på länsstyrelsen eller länsmuseet i Nyköping, därefter fortsatte intervjun i bilen på väg ut till herrgårdarna. Jag körde och hade min lista med temafrågor liggande på instrumentbrädan eller i knät för att vid behov kunna snegla på den. Informanten fick hålla den lilla bandspelaren med inbyggd mick i handen. Nackdelar med en sådan metod är dels bristande trafiksäkerhet från förarens sida, dels bristande ljudkvalité. Fördelarna å andra sidan är att man kan utnyttja de strängt upptagna kulturmiljövårdsarbetarnas tid, och man riskerar inte heller att missa intressanta spontana kommentarer som uppstår under resans gång. Då och då stannade vi till på vägen för att titta på ett torp, en gränsmarkering eller något annat intressant i landskapsbilden. Här försökte jag i möjligaste mån undvika att styra informanten. Väl inom herrgårdens ägor fick denne/denna själv bestämma vart vi skulle åka, vad vi skulle titta närmare på, vad som skulle kommenteras, när vi skulle stanna etc. Ibland satt vi kvar i bilen, ibland steg vi ur och promenerade runt tillsammans. (Under dessa promenader befriade jag informanten från uppdraget att hålla i bandspelaren och hade själv densamma i handen och frågelistan i bakfickan.) Ibland träffade vi på folk ute på gårdarna, oftast representanter för godsägarna och samtal inleddes med dem, bandspelaren fick rulla på. Intervjuerna kom därmed ofta att mer ha karaktären av improviserade samtal än regelrätta intervjuer.

En metod som prövades under intervjuerna med länsstyrelsefolket var att be dem tänka sig att de skulle göra en undersökning av möjligheterna att skapa ett, eller flera, kulturresevat av de aktuella herrgårdarna. Hur skulle de då gå tillväga? Vad skulle de titta på som eventuellt värt att bevara? Tanken var att på detta sätt undersöka i vilken utsträckning de betraktar herrgårdslandskapet som en helhet snarare än som ett antal mer eller mindre intressanta objekt.

I efterhand är jag emellertid tveksam till metoden. Den kändes krystad – både för mig och (tror jag) för informanten. Dessutom är situationen inte tillräckligt realistisk för att verkligen säga något om attityderna inom kulturmiljövården. En länsstyrelsemänniska skulle vid ett verkligt ärende vara betydligt mer påläst än vad mina informanter fick chansen att vara, och detta att de brast i förkunskap om de platser vi besökte påverkade naturligtvis vad de valde att titta på. Som ett tänkbart alternativ i det fortsatta arbetet med studien har vi på Sörmlands Museum diskuterat en metod där man istället följer med kulturmiljövårdarna på "riktiga" uppdrag.

Vad som emellertid var påfallande var dessa kulturmiljövårdares intresse och entusiasm över syftet med studien: detta var definitivt något de uppfattade som vällovligt, välbehövligt och "spännande": trots fulltecknade dagar och pressade scheman ställde man villigt upp under närmare en heldag.

Den tidsödande transkriberingen

Alla, som någon gång har arbetat med intervjuer som metod, vet att det stora jobbet är det som väntar när man kommer hem. Mitt material består av 25 band à 3 timmar, det vill säga närmare 75 timmar (alla sidor är inte fullspelade). Trots att jag har använt mig av den allra enklaste formen av transkribering, där jag sammanfattar stora stycken och endast skriver ut de intressantaste kommentarerna (och inte ens här har jag använt den mest ortodoxa metoden där varje harkling och varje stammande ska framgå, liksom när och hur människor talar i munnen på varandra), räknar jag ändå med att det har tagit ungefär tre gånger bandlängden att skriva ut intervjuerna. Detta innebär att transkriberingen av dessa 75 timmar har tagit cirka 225 timmar eller drygt en månads arbete i anspråk. Den tröst man har i detta arbete – vid sidan av allt man kan få ut ur materialet för sin egen studie – är att tänka på vilken guldgruva det kommer att bli för framtidens forskare. Klassiska uppteckningar i all ära, men de är ändå ingenting jämfört med om man idag kunde gå in i ett arkiv och

hämta utskrifter från bandade intervjuer med artonhundralets människor och därigenom få ta del av deras tankar, uppfattningar och upplevelser! Ännu bättre vore ju förstås att om hundra år direkt kunna lyssna på banden, en fråga som på grund av ljudbandens bristande beständighet idag ännu inte är löst.

Materialet – såväl band som utskrifter – kommer att arkiveras på Sörmlands Museum.

Jag har i de citat som förekommer i denna rapport tillåtit mig göra ytterligare en försiktig redigering av intervjuerna i avsikt att göra dem mindre talspråksmässiga och därmed mer läsvänliga. För att visa vem som talar har jag använt mig av förnamns initialer. "N" står alltså för Nicole. "S" för Sven och så vidare. Där jag har utelämnat partier har jag markerat med /.../.

Vilka är aktörerna?

Syftet med studien var ju bland annat att se hur olika grupper i dagens samhälle uppfattar det sörmländska herrgårdslandskapet och dess kulturvärden. Ganska snart inställde sig emellertid frågan: vilka är grupperna? I enlighet med studiens syfte, fanns ju en ganska given uppdelning i "fackfolk", det vill säga professionella kulturmiljövårdare å ena sidan, och "lokala aktörer", å den andra.

Men kan man verkligen se aktörerna som en homogen grupp mot vilkas förmodat gemensamma uppfattning det går att ställa kulturmiljövårdarnas? Kanske finns lika stora skiljelinjer inom aktörskategorin som *mellan* den och fackfolket?

Och vilka är de egentligen, de lokala aktörerna? Vilka är de som bor eller arbetar i, besöker, eller på annat sätt använder/brukar detta herrgårdslandskap? Ska också de

grupperas, definieras och kategoriseras? Och i så fall: efter vilka principer?

I ett första försök till uppdelning formulerades följande kategorier:

- Godsägare med familjer
- Hyresgäster: åretruntboende, sommarboende/deltidsboende
- Anställda och andra som arbetar på eller inom herrgårdarna
- Tillfälliga besökare: t.ex. turister, jägare, gäster, lantbrevbärare, hantverkare, mäklare och herrgårdsspekulanter.

Det föreföll rimligt att anta att en person som kanske fötts och vuxit upp i huvudbyggnaden på godset och vars familj kan räkna sig tillbaka som ägare i flera generationer förmodligen har andra upplevelser och minnen, och därmed en annan uppfattning, än en person utan personlig historisk koppling till platsen, en person som kanske nyligen kommit att hyra en av de gamla arbetarbostäderna.

Likaså föreföll det rimligt att en person som bor här året runt, för vilken herrgårdslandskapet är ett vardagslandskap, och som dagligen reser till och från sitt arbete och därmed upplever landskapets alla årstider, förmodligen har ett annat förhållningssätt än den semesterledige sommartorparen som bara vistas här under den varma och ljusa perioden och för vilken detta i första hand är ett rekreationslandskap.

Vidare föreföll det rimligt att anta att det skulle finnas skiljelinjer i landskapsupplevelsen mellan å ena sidan en anställd på herrgården vars dagliga umgänge med landskapet kanske i första hand utspelar sig från en varm och dammig traktorhytt med radion och måsarna som sällskap, och å andra sidan en tillfälligt besökande turist som bekvämt tillbakalutad i en luftkonditionerad buss forslas runt och här och där släpps av för att beskåda något pittoreskt, intressant eller exotiskt.

Ganska snart visade det sig dock att den tänkta kategoriindelningen var problematisk. Det finns sällan några vattentäta skott mellan de uppställda aktörsgrupperna och gränsöverskridandena är många. Av de sexton intervjuade aktörerna visade sig några tillhöra flera kategorier och försök att dela in dem i enlighet med den uppställda kategoriindelningen gav en skev bild:

Kategori	Antal
Godsägarefamilj	4
Permanentboende hyresgäster	4
Sommartorpare/delårsboende	6
Anställda el. f.d. anställda	2
Besökare (återkommande)	2
Summa	18

Som framgår blir den totala summan här arton trots att det bara var sexton aktörer som intervjuades, något som helt enkelt beror på att två av informanterna måste räknas två gånger eftersom de hör till två kategorier: de är både permanentboende och före detta anställda.

Kategoriindelningen är inte heller tillfredställande om man skulle tillämpa den i ett vidare sammanhang, på flera herrgårdar. En herrgårdsägare kan ju samtidigt med att vara herrgårdsägare också vara traktorförare, kommunalpolitiker, guide och jägare och till och med torpare - det är inte ovanligt att godsägarefamiljen numera bebor ett av de gamla torpen, eller någon av de före detta arbetarbostäderna, medan corps de logiet står tomt eller kanske används för visningsverksamhet.

Problematisk blev också kategorin "anställda" kontra andra grupper. Godsägarens make/maka, dotter/son, svåger, kusinbarn eller sambo kan ju vara anställda på gården, liksom för övrigt godsägaren själv. Ska dessa personer hänföras till kategorin

"godsägare" eller kategorin "anställda"? En anställd kan också vara hyresgäst i något av torpen och då antingen vara sommarboende, delårsboende eller permanentboende. Är det som anställd, hyresgäst eller sommargäst denna informant ska studeras?

Detta är bara några exempel på hur svårt och vanskligt det kan vara att gruppera människor med utgångspunkt från brukandet av landskapet. Och även om det hade varit möjligt är frågan om en sådan indelning överhuvudtaget är meningsfull. Kan man verkligen förvänta sig att det råder kongruens i upplevelsen och uppfattningen av landskapet människor emellan, bara för att de delar sättet att bruka det? Såväl på Valinge som på Danbyholm livnar sig till exempel godsägarfamiljen i första hand på jord- och skogsbruk. Innebär detta automatiskt att man därför delar landskapsuppfattning? Kanske är andra faktorer - sociala, historiska och kulturella - mer avgörande? Etnologerna Katarina Saltzman och Birgitta Svensson menar att landskapet måste studeras som en *kulturell process*. En plats kan vara betydelsefull för människors identifikationsmöjligheter samtidigt som människors landskapsuppfattningar är viktiga för platsens tillblivelse. "Människor skapar sin historia och sitt landskap samtidigt som landskapet och historien skapar dem" (1997:11f).

I fallet Valinge - Danbyholm kan man inom kategorin "godsägare" knappast tala om någon kulturell, social eller historisk homogenitet. På Valinge har den nuvarande ägarens familj innehaft egendomen i sju generationer. Bland anfäderna räknar man adelsmän, brukspatroner, hovmarskalkar, ministrar och civilingenjörer. På Danbyholm är det en systerson till en före detta trädgårdsmästare på gården som, efter att först ha varit förvaltare, nu sedan sju år tillbaka står som ägare av godset. Frågan är i vilken utsträckning dessa godsägarfamiljer har samma eller ens liknande förhållande till det landskap som omger dem. Där den ene känner "historiens vingslag", kanske den andre lever i nuet? I detta sammanhang bör dock noteras att ägarförhållandet på Danbyholm knappast kan räknas till de "vanliga" för sörmländska herrgårdar. Förmodligen går det att

hitta större sociokulturell överensstämmelse mellan andra godsägarfamiljer än mellan de på Valinge och Danbyholm.

Bristen på social och kulturell homogenitet gäller naturligtvis också hyresgästerna. På både Danbyholm och Valinge är människor inte bara permanentboende, delårsboende eller sommartorpare. De är också lastbilschaufförer, konsulter, biologer, ekonomibiträden, före detta busschaufförer, missbrukare, arbetslösa, pensionärer, lantbrukare, före detta torpare, före detta ladugårdskarlar, hästägare, före detta statare, musiker, tjänstemän, mammalediga, urmakare, storstadsbor, småstadsbor, invandrare, egna företagare med mera. Att alla dessa skulle dela landskapsuppfattning enbart för att de råkar vara hyresgäster på en herrgård är naturligtvis omöjligt.

Slutligen kan det diskuteras om det överhuvudtaget är möjligt att göra gränsdragningar mellan människor. Dagens postmodernistiska diskurs framhåller ju ofta det konstruktivistiska perspektivet där människan betraktas som en gränsgångare mellan olika situationella och flexibla grupptillhörigheter. Begrepp som identitet, kultur och till och med etnicitet betraktas inte som statiska tillstånd utan som något utbytbart – något som konstrueras och förändras i mötet med olika människor och i olika situationer (Alsmark 1997).

Men att därför helt avfärda den tänkta kategoriindelningen ser jag ändå inte som görligt om man vill nå kunskap om olika människors förhållningssätt. Om man helt upplöser alla gränser och avvisar all kategoriindelning riskerar man till slut att inte kunna säga något alls om någonting. Som kommer att framgå av det följande har jag inte kunnat undvika att kalla människor för "sommargäster", "godsägare", "torpare" och så vidare. Avsikten med den ovan förda diskussionen är snarare att betona vikten av att förhålla sig kritisk till de flesta former av indelning och se dem för vad de är: ofta grovt generaliserande och ibland ganska skeva. Detta är viktigt att hålla i minnet, inte minst under det följande då jag ska

redogöra för några andra, oväntade, men teoretiskt intressanta skiljelinjer som började skönjas efterhand som arbetet med studien fortskred och analysen inleddes.

Att se och uppleva herrgårdslandskapet

Modernister, nostalgiker och pendlare

Med de ovan anförda reservationerna i färskt minne ska jag här diskutera ytterligare en *möjlig* - om än grovt generaliserad - uppdelning av informanterna, nämligen den i *modernister*, *nostalgiker* och *pendlare*. Till den sista kategorin återkommer jag längre fram.

Om modernisterna skulle man kunna säga att de oftast är födda före andra världskriget, medan nostalgikerna, eller man kanske ibland kan kalla dem anti-modernister, vanligtvis är födda efter kriget. Kanske kan man också säga att en riktig modernist snarare är man än kvinna.

Modernisterna är de som var med när man ännu bedrev jord- och skogsbruk med häst och oxe, de var med när man fick sätta sig på ett svinkallt utedass mitt i smällkalla vintern, och de var sedan med och välkomnade de tekniska och sociala landvinningar som framför allt andra delen av nittonhundratalet har inneburit. Modernisterna har inga problem med förändringar. De har sett så många och utvecklats med dem. Förändringar är inget hotfullt. Tvärtom. Förändringar är meningsfulla emedan de syftar till utveckling.

Nostalgiker däremot är just nostalgiker. De saknar ett kulturlandskap många av dem sällan har upplevt, eller ens sett annat än kanske på skolplanscher och i Ilon Wiklunds illustrationer till Astrid Lindgrenböckerna. En annan sak är att dessa ideallandskap sällan har någon större likhet med det särpräglade för just herrgårdslandskapet - kontrasten mellan den storslagna herrgården och den enkla torpstugan och den sociala ordning som detta var ett uttryck för.

I nostalgikernas landskap betar kossorna ännu på ängarna och skogen är lika uråldrig som hos John Bauer.

A- och B-Europa

Jonas Frykman och Orvar Löfgren har i antologin "Modärna tider" behandlat de modernistiska tongångarna i mellankrigstidens gryende Folkhem (Frykman & Löfgren 1985). Känslan av att "vara på väg" var utmärkande för många människor och det fanns knappast något så förskräckligt som att beskyllas för att vara bakåtsträvare eller för att inte vara "modärn" nog. Nej, framåt skulle man se med tillförsikt och gott humör. Här fanns inte plats för romantik och nostalgiska tillbakablickar. Det gamla Fattigsverige skulle äntligen gå i graven - det var bara att acceptera, någon återvändo fanns inte.

Stockholmsutställningen 1930 brukar ju ses som en milstolpe i detta sammanhang och dess "stridstidskrift" hette som bekant just *acceptera!* I tidskriften ställs ett A-Europa mot ett B-Europa: I A-Europa finns de stora pulserande städerna, den sjudande utvecklingen och de moderna industrierna. "Där går skördetröskorna över väldiga vetefält, medan en krumböjd bonde stretar med hästen och plojen längs den toviga åkerlappen" i det efterblivna och stagnerande B-Europa (Frykman & Löfgren 1985).

Jag vet inte huruvida mina "modernistiska" informanter läste avantgardets upprop på trettioalet, men de var i alla händelser unga och formbara under denna tidsperiod och det finns mycket i deras tänkesätt som pekar på att de ändå har präglats av det tidiga nittonhundratalets modernitetsdyrkande retorik. Så här säger till exempel *Sven Sandberg*, smed och före detta lantarbetare på Valinge, när jag frågade varför han i början av femtiotalet tillsammans med sin hustru *Elsa* flyttade från en herrgård i Småland till Valinge i Sörmland:

S: Ja, jag ville ha ombyte för det gick i så gammaldagsa stil därnere allting. Det sköttes allting med gamla hästar och allting skulle göras för hand...

N: Du tyckte om det här nya, som hände då på femtiotalet, med maskinerna som kom?

S: Jaa, här fanns ju i alla fall tre traktorer och några maskiner. Sen kom det ju till undan för undan. Sen femtiofem köpte di skördetrösker, två stycken.

Kanske var 50-talets Valinge för dåtidens unga arbetskraft rent av en motsvarighet till dagens IT-miljöer i Kista? Valinge hade under första delen av seklet genom sin dåvarande ägare, agronomie doktor *Nils Kleen* (nuvarande ägarens morfar), blivit vida känd som en modern, vital och dynamisk "mönstergård ifråga om rationellt bedrivet lantbruk"; här fanns en "fullständig maskinell utrustning" och hit kom elever från landets olika lantbruksskolor för att lära sig det senaste inom modernt jordbruk (Sveriges städer och samhällen 1947).

För det nyanlända lantarbetarparet från Småland framstod Valinge i alla händelser som en i allra högsta grad levande herrgård. Här fanns ingen känsla av någon avfolkad, efterbliven eller slumrande landsbygd: alla "kåkarna" i gårdsbyn var bebodda, berättar Elsa och Sven, där fanns 22 ungar och "överallt, överallt var det folk". Elsa berättar:

E: För det första så var det rättare, bokhållare och befallningsman och Kapten och Doktor Kleen, Fru Kleen och Fru Ann-Marie... så många var det! Och dom kom och tog emot oss då när vi kom. Och jag tänkte så här: jag visste inte vem som var vem, det bara vimla av folk!

Elsa och Sven gifte sig 1945, samma år som statsystemet upphörde. För Sven som var född och uppvuxen i statarlänga innebar den nya platsen ett lyft också vad gällde bostaden. Så här berättar Elsa:

E: När vi kom ner till Valinge, så Sven, han tyckte ju de var fantastiskt att bo i en egen kåk. För att han hade ju bott i såna där statarlängor där di var flera och hade samma farstu...

För Sven och Elsa kanske flytten till Valinge faktiskt gav en känsla av att tillhöra A-Europa. För dem, liksom för så många andra vid denna tid, var delaktigheten i den sociala och tekniska utvecklingen också betydelsefull för den egna självbilden. Tekniken gav en känsla av ökad status och socialt avancemang. Elsa berättar:

E: Så Sandberg, han tog körkort då när han kom hit alltså. Och sen så köpte han sin första bil! /.../ Och Doktorn han gratulerade han att han hade kommit så långt att han kunde köpa bil - för det hade ju inte folket... förut inte. Utan då var det den ena efter den andra, så köpte dom ju bil!

Lägg märke till att Elsa, trots att också hon var stolt, ändå säger att det var *Sven* som tyckte det var fantastiskt med bil och egen kåk. Själv återkommer hon gång efter annan till den gamla herrgården i Småland och till den *gemenskap* som fanns där. Där brukade man samlas på vedbacken och hugga ved tillsammans på vårarna (här kan jag inte låta bli att tänka på Karl-Oskar och Kristina i Mobergs Utvandrarserie. Han som tar sig över en ocean för att finna ny mark att bruka. Hon som aldrig släpper tanken på den lilla apeln hemma i Småland). Elsa igen:

E: Och sen var det ett berg där, alla samlades där på kvällarna och där såg man ju solnedgången - och det var fint! Det var ju Östersjön, en bit av Östersjön.

S: Jaa, det var fint och skönt därnere! OCH NÄR EN KOM HEM DÅ PÅ KVÄLLEN, DÅ GICK EN OCH HÄMTADE SIG EN REN HANDDUK OCH SÅ GICK EN ÅT SJÖN OCH BADA.

Märk här att medan Elsa i sina minnen framför allt betonar gemenskap – hon talar om "alla" som gick och badade och hon

betonar ordet "samlades" - så är det snarare den individuella upplevelsen som Sven tar fasta på. Han talar om att komma hem, hämta sig en ren handduk och gå ner till sjön och bada. Huruvida det finns någon annan vid sjön eller inte är av mindre vikt.

Men också Sven kan tala om den förlorade gemenskapen i Småland: Där var det mera "ledigt" och "gemytligt", man hade fester och man tog sig en sup ibland. Här är folk mycket stelare, det är nästan som om dom "runkar" på näsan. Men "man får ta det som en prövning", säger Sven. Och förlusterna, menar han, uppvägdes av att arbetet var bättre på Valinge.

För Elsa var det svårare att kompensera förlusterna. För hennes del kom den nya tillvaron mest att handla om att vara hemma med barnen. Hon fick inte, som Sven, själv hantera de tekniska innovationerna ute på fälten, hon delade inte på samma sätt som han den gemenskap som arbetet ändå ger, och det var inte heller hon som tog körkortet och körde den nya bilen. Det sociala avancemanget gällde i första rummet honom, inte henne. Elsa är därmed ett exempel på att man inte nödvändigtvis blev modernist bara för att man föddes före andra världskriget. I synnerhet inte om man var kvinna.

Men det fanns trots allt gemenskap också på Valinge. Elsa talar om mycket om gemensamma aktiviteter som nu är borta: dansen på magasinet på midsommaren, symötena i arbetarnas samlingslokal, liksom gudstjänsterna som förr hölls i skolan:

E: När vi kom hit alltså, då var det gudstjänst, några gånger på året. Och det var här nere på skolan, att vi samlades då... alltid omkring påsk och jul och någon gång på sommaren.

S: Ja, när vi kom hit - det var ju gudstjänst nästan varenda söndag i skolan!

E: Inte varje söndag! Men det var. Och doktor Kleen, han var ju alltid med då, för att han hörde dåligt. Han var ju bortåt nittio, men han var ju alltid med.

N: Är det nånting ni saknar? Dom här gudstjänsterna?

E: Jaa, alltså... Man kommer aldrig tillsammans så här! Utan man är... för sig själv så där---

S: (avbryter) Det spelar ju ingen roll när en inte kan... klara sig hur som helst heller!

N: Du sitter i rullstol nu..?

S: Ja, knäna är slut.

Som den modernist han är kan Sven gott och väl *tala* om det förgångna, men han grämer sig aldrig. En sann modernist tar varje förändring, om inte som en gåva, så åtminstone "som en prövning". Så är ju också modernismen, hävdar somliga, en av nittonhundratalets starkaste religioner (Jencks 1996).

Att acceptera förändringar

Hur förhåller sig då modernisterna till förändringar i landskapet? Den som först fick mig att börja fundera i dikotomin modernister – nostalgiker var *Johan Truvé*, 32 år och därmed en av mina yngre informanter. Johan är populationsbiolog och arbetar med vildsvinsforskning på ett antal herrgårdar i Sörmland, däribland Danbyholm. När han är ute i skogen händer det ofta att han kommer förbi något gammalt torp eller någon gammal gård, ser att det rör sig lite i gardinen och ut kommer en gammal gubbe. Då blir det ofta att man pratar om svinen och ibland kommer gubbarna in på sin egen situation, berättar Johan. Jag frågade honom om dessa gubbar brukar vara nostalgiska när de talar om förändringar som skett i landskapet under deras egen livstid, men det tycker han knappast:

J: Jaaeeh... jag vet inte riktigt. För dom har ju ofta själva vart med om att så att säga bidra till förändringen. Och det har ju varit ett sätt för dom att överleva också. Jag menar, dom här gårdarna, för att dom ska kunna överleva så måste dom ju drivas med vinst beroende på olika jordbrukspolitiska åtgärder och arbetsmarknadssituationens förändring och sånt där... blir man ju tvungen att ställa om verksamheten och det förstår jag ju... Vissa ser väl tillbaks kanske då på äldre dar då med lite... ja, nostalgi då. Men jag tycker att dom flesta verkar... dom *accepterar* [!min kursivering] att situationen förändras. /.../ ÄLDRE människor, som har levt med den här förändringen, dom har ju utvecklats med den. Dom funderar inte så mycket över det utan det är väl - tror jag - den yngre generationen kanske som... ja, sett bilder på hur det såg ut förr och jämför med hur det ser ut idag och tycker att det var mycket vackrare förr. Därför vill dom gå tillbaks till det eller bevara det.

Johan berör här också en annan intressant fråga, nämligen huruvida upplevelsen av förändringar i landskapsbilden påverkas av i vilken grad man själv har varit medskapare i denna förändring. Detta är något jag ska återkomma till längre fram. Här ska vi så länge uppehålla oss vid hur det kan vara så att äldre människor är mindre nostalgiska och mer toleranta mot förändringar än de yngre. Jag frågade Johan vad han trodde:

J: Äh... dom har utvecklats med förändringarna. Det blir alltid så att man tänker nog inte så mycket på det, för det är som när man är uppvuxen på en plats och är borta några år och sen kommer tillbaks: det är det då man kan slås av förändringen. Men om man har bott där hela tiden så har man på nåt sätt... förlikat sig med det. Man har växt med förändringen.

Ligger det något i Johans teori? Jag tyckte i alla fall att den var intressant och jag beslöt mig för att pröva den på Sven och Elsa Sandberg:

N: Vad tycker ni om det här med att man planterar granskog och sånt där på åkermark?

S: Jaa, det är väl sånt som hör tiden till! Gamla täppor som inte var lönsamma. Di kunde inte vända med en stor maskin en gång! Det var ju bättre att det vart skog där!

N: Mmm... men skog, du tyck---

S. (avbryter): Det är många täppor som jag har tröskat på som är massavedsskog nu.

N: Jaha. Ja. Men om man tänker hur det ser ut för ögat. Du sa att det är tråkigt att se när det "slyar igen", men du tycker inte att det är tråkigt om det kommer en skog istället?

S: Näe...

N: Nej?

S: Jag tycker inte det föränd... jaa, visst förändras det men... en tänker inte så mycket på't egentligen.

N: Nej. Det är tidens gång, som du sa?

S: Jaa... Å sen är det ju det: en har ju inte me'et å göra heller!

N (skrattar till) Näh!

E: Ja, man tänker inte så mycket på't utan att det förändr... det blir förändras i... Allting förändras ju! ...å så där...

N: Ni har vart med om ganska mycket förändringar så ni har väl hunnit vänja er?

E: Jovisst har vi det. Jaa...

Den känsliga skogen

Hur förhåller det sig med nostalgikerna då? Just skog tycks för många människor vara ett känsligt kapitel och den moderna skogsavverkningens metoder är något flera av informanterna tar upp när vi talar om hotbilder mot landskapet. Så här berättar *Birgit Lyngskog* och hennes dotter *Karin Flynn*, tredje och fjärde generationen på torpet Karltorp på Valinge:

K: Det värsta, tycker jag var, när man kallhögg här. Och det gjorde man... sextiosju kom vi fram till att man kalhögg här.

N: Här inpå knuten?

K: Ja, hela alltet...

Karin visar på kartan: hela Karltorparbergen mellan Karlbro och Karltorp och ner till sjön "hela allt det här" var helt renrakat, säger hon.

K: Och det var ju alltså mycket granskog här tidigare och vi gick och plockade svamp mycket och så.

B: Då var ju ni små och vi kallade det för Trollskogen [skrattar åt minnet].

K: Jaa...

B: Och plockade svamp och grejer...

K: Jaa. Och bär och det. Sen blev det ju så att det gick inte att känna igen sig när... när det var gjort och man sen hade planterat... [till modern:] Du och jag var ju här bakom igår och sa: 'Var var det stigen till berget gick? Det stämmer liksom inte!' Och nu är det mesta tallskog så att det finns ju inte alls svamp som det gjorde då.

Ett annat torparpar, *Lennart* och *Jutta Öhman*, borta på Långgölet på Danbyholm, missade avtaget och körde förbi sin

egen uppfartsväg när de kom tillbaka på våren, så förändrat var landskapet efter vinterns skogsavverkning. Ett annat år var de kvar på Långölet när det var dags att avverka skogen bakom torpet:

J: Jag tyckte det var... hemskt. När man såg den där stora maskinen och dom där granarna som hade växt över hundra år nånting... och så på några sekunder då var dom...

L: ...uppkapade och---

J: ...uppkapade och allting och han såg---

L: ... uträknat hur mycket pengar---

J: ... i maskinen... hur mycket pengar det var.

N: Det gick liksom som en taxameter?

Båda: Jaa.

J: Alltså det var fruktansvärt!

Många tror att det fanns mycket mera skog på Valinge och Danbyholm förr i världen. Att skogen genom nyplantering i själva verket håller på att återta den mark som odlades upp under 1700- och 1800-talen, tycks man inte ta med i beräkningen, istället uppmålar man dystra framtidsbilder där i princip all skog är borta om femtio år. Denna föreställning gäller naturligtvis inte alla informanter, först och främst inte de som själva brukar skogen och känner till graden av återplantering, men inte heller alla icke-brukare, där somliga tvärtom är oroliga för utbredningen av granskog.

Kanske beror aversionen mot skogsavverkningen på att den är något man själv inte har inflytande över? Ofta upplever man sig ställd inför fait a compli – kalhygget bara finns där när man kommer tillbaka till sommarstugan efter vintern. Och för

de flesta har strövandet på de gamla upptrampade stigarna i en uppvuxen skog naturligt nog en helt annan "mysfaktor" än att plötsligt konfronteras med en jättelik nyplanterad föryngringsyta där varje möjlighet till *igenkänning* är uttraderad. Vart tog den vägen, den där stigen vi alltid gått? Var är kantarellerna som brukade vara just här? Och den där gläntan, där det växte daldockor som vi aldrig plockade för att de är fridlysta, hur kan de nu bara vara borta?

För en person som själv står bakom förändringarna upplevs de moderna skogsavverkningsmetoderna på ett annat sätt. *Olof Kleen*, som före sin pension ägde och drev Valinge, berättar om gamla tiders skog, på fyrtio- femtiotalet, då det aldrig låg kvar något "skräp" på marken efter avverkningarna.

O: Allt gick ju åt till bränsle! /.../ ... dom anställda var ju väldigt många, ja inte bara dom anställda, utan torparna här och småarrendatorerna här, allihopa samlade dom ju ved åt sig. Och det gjorde att det låg aldrig något skräp kvar oppe i skogen.

N: Näe. Var det finare då?

O: [tänker ett ögonblick] Det var slätare. Det fanns ju inte ris. Jag kan ju inte gå i skogen numera för att jag står på näsan över diverse grejer... och sista fem, sex åren har jag haft lite svårt med det där och när vi har jagat och sånt så vill jag inte gärna gå för långt i skogen. /.../.

N: Men var det trivsammare och vackrare... när det var... plockat?

O: Det får man väl kanske säga att det var. Därför att det var ju mycket så kallad blädning.

Jag frågar vad blädning är och Olof förklarar att istället för att totalavverka så plockar man lite här och lite där och gör en liten lucka lite varstans för föryngring. Att blädningen försvann "var väl en arbeidskraftsfråga helt enkelt", säger Olof och beskriver hur det gick till före motorsågarnas tid,

när man arbetade med "krokig rygg" (jfr med den krumböjde bonden i B-Europa ovan) med en "fällsvans" och "kvistyx" och kanske en "barkspade".

O: Det var ju en jädrans massa jobb! Nu går alltihopa med en kille som sitter och drar i tio, femton spakar - och vet vilka spakar han ska dra i!

För Olof Kleen och Sven Sandberg, som själva var med på den tiden det begav sig, är det svårt att se något romantiskt i de gamla metoderna. För dem tycks det svårt att tänka i andra banor än i den att den tekniska utvecklingen har varit av godo.

Men för nostalgikerna framstår de moderna skogsmaskinerna inte sällan som monstruösa vidunder. Lennart på Långgölet, som i likhet med Jutta visserligen är född före andra världskriget, talar om maskiner på fyra meters bredd som på två dagar utraderade en hel skog. Sen kom de med en annan jättestor maskin och planterade nya granplantor, säger Jutta.

J: (upprört) ...de små granarna på löpande band, och så spottades det ut och så trycktes dom ner. Alltså det var..!

Maskinen såg ut som de där maskinerna som travade på Mars, minns Lennart.

L: Men det är klart att det är lönsamt trots allt. Investeringarna måste ju vara stora.

Den sista kommentaren tyder på att även Lennart, trots allt, har viss förståelse för nödvändigheten av rationella metoder.

Inte heller Birgit och Karin på Karltorp har något gott att säga om moderna skogsmaskiner:

K: Men när vi var upp och när dom satte igång, då var åtminstone Janne och jag väldigt illa berörda. [Till modern:] Du var med

och tyckte det var väldigt ruskigt att se... den här maskinen som ju tar... ja, du vet hur det går till...

B: Skalar av...

K: Här har det vuxits så enormt många år och så bara... Och så går det ju väldigt fort, så att man liksom tycker att naturen i sig blir förändrad också. Man känner inte igen sig riktigt.

B: Sen är det ju det att allt riset ligger ju kvar här... /.../ Så det blir ju väldigt svårgånget i skogen.

Metoderna för slyröjning väcker också de upprörda känslor:

K: Och sen för ett par år sen så hyrde man ju in nån som skulle göra det här med maskin för att man skulle dika ut ordentligt, EU-bidrag och så vidare... och då har man ryckt upp, du vet, istället för att såga så går dom med nån maskin som nästan...

B: ... sliter av det!

K: ...sliter av allt. Och det ser så väldigt, väldigt fult ut! /.../ Och sånt blir man ju väldigt irriterad på... när de dessutom tog syrenbuskarna här!

En annan nostalgiker, *Maria Johansson*, 29-årig hyresgäst på Danbyholm, skulle gärna ha levt för hundra år eller till och med flera hundra år sedan Mest hemma känner hon sig på Nyköpingshus och i femtonhundratalet och hon skulle inte haft något emot att gå som piga på "slottet", det vill säga Danbyholms corps de logi. Maria tycker överhuvudtaget att saker och ting verkade "lite bättre förr":

M: För det var mer djur som gick och betade och inte stora monstertraktorer som körde runt. Det är samma då med skogen, när dom avverkar skog och där det blir stora diken av dom där maskinerna. Det är lite synd, för det finns faktiskt dom som kör

med häst i skog fortfarande. Det är lite bättre. Men allt ska ju gå så fort nu! Fort! Fort! Så det är lite synd tycker jag.

Samtidigt har nostalgikerna ofta ett kluvet förhållande till skog. Antingen är det för mycket eller också för lite. Man tycker inte om kalhyggen, men inte heller om granskogsplanteringar på gammal ängs- och åkermark. För att inte tala om energiskog, som ju ser "för jävligt ut", som en informant uttryckte det. Det får inte bli som i Norrland eller inåt landet där man kan åka mil efter mil och bara se granskog. Å andra sidan får det inte heller bli så öppet som på den skånska slätten. Lagom är bäst, och bäst är Sörmland med sitt kuperade, varierade och leende landskap.

Gamla hus

Andra företeelser som nostalgikerna ofta har synpunkter på är modernisternas arkitektur. På Valinge brann den gamla ladugården ner någon gång på sextiotalet och ersattes av en ny med fasad i korrugerad plåt.

BILD: ladugård.

BILDTEXT: Valinges "nya" ladugård.

För en av mina allra yngsta informanter, *Jessica Etzell*, 26 år, hör denna typ av arkitektur inte hemma på Valinge. Jessica tycker att själva ladugården ser "våldigt tråkig ut".

J: "Det skulle ju inte vara fel att ha en lagårdsbyggnad som ser ut som en gammal lagård, så det hör till landskapet här. /.../ För man ser de olika färgerna på sädesfälten och sen klöverängen mitt i alltihopa och sen den här skogen som ramar in det och sen sjön nedtill. Så det är väldigt fin bild. Och det som förstör allting är ju det här (pekar mot ladugården och skrattar). Det hade varit finare om det hade varit det här gamla med stenuppbyggt och sen rappat... Men, men! Man kan inte få allt här i världen!

BILD: Jessica Etzell: "100m efter Ormhäll mot Valinge".

BILDTEXT:

Vy mot Valinge med den "nya" ladugården framför huvudbyggnaden och gårdsbyn.

Gamla hus har överhuvudtaget hög prioritet hos nostalgikerna. Många säger att ett dröm- eller idealförhållande är ett Valinge eller ett Danbyholm med samtliga byggnader upprustade. Man tycker att det är "synd att se när det står tomt och bara förfaller". Det ska finnas "liv och rörelse" både i och mellan husen och man gläds när det nu åter flyttar in barnfamiljer i gårdsbyn på Valinge. På samma sätt beklagar man att "Stora huset" på Danbyholm nu står obebott och förfallet. Att husen brukas eller är bebodda uppfattas som en garanti mot alltför långt gånget förfall.

Modernisterna tycker ofta att det är bättre att riva än att rusta och det händer till och med att man välkomnar en liten eldsvåda som lösning på problemet.

På Valinge finns en liten "luffarkula" som nuvarande ägaren, *Kerstin Gullstrands*, morfar en gång i tiden byggde för att slippa ha luffarna liggandes och röka på logen. Häromåret sökte Kerstin byggnadsvårdsbidrag för att få rusta upp "Kulan" igen. Men vad hon inte kände till var att "Kulan" egentligen tillhör någon annan - nämligen den förre smeden och lantarbetaren Sven Sandberg:

S: Det är min kåk, för den har jag fått!

N (förvånad) Har du fått den?

/.../

S: Jaa, det är bra många år sen. /.../ Jag fick det där huset till ved. Men det... det var ju bara två tunna brädväggar och sågspån emellan... det var inget att göra arbete på en gång.

Sven fick luffarkulan av Kerstins morbror, Olof Kleen, för att riva och använda som ved, men han tyckte inte ens den dög till

det. Jag frågade honom om han inte tyckte den var fin? "Ah, det brydde jag mig inte om", säger han. "Den fick stå för mig i alla fall". Ett tag lurade han på att ta den till någon annan plats och ha den som sommarstuga, men det var för mycket besvär. "Det var den inte värd den där tråkåken". Jag frågar om Sven tycker att det är en bra idé att rusta upp luffarkulan, men det tycker han inte. "Det är inget att ha", tycker han. "Det skulle brännas skiten. Skorstenen är ju borta och regnar in gör det väl, det är väl uppruttet antagligen", säger han.

BILD Valinge: "luffarkulan ext."

BILDTEXT:

Valinges luffarkula. Föremål för byggnadsvårdsbidrag tycker somliga. Duger inte ens till ved tycker andra.

Godsägaren Kerstin Gullstrand tycker att corps de logiet på Valinge bara är en del av gårdsbilden: för Kerstin skulle det vara minst lika roligt om hon kunde få pengar till luffarkulan och kunna renovera den mot alla "jäkla myror" som bor där.

Men vid sidan om luffarkula, corps de logi, ekonomibyggnader och alla arbetarbostäderna i gårdsbyn har Kerstin också trettiosex torp med tillhörande uthus att underhålla, så det finns ständigt frågor att ta ställning till: Är en byggnad med ett tak som helt är på väg att släppa värd att bevaras? Är det ett hus som betyder så mycket för just den miljön att det är värt att lägga ner pengar på reparation? Ett utedass kanske inte betyder lika mycket som en loge som har en viktig betydelse, menar Kerstin. Utan logen, uthus och ekonomibyggnader får man ju inte samma "kulturbild" av hur det en gång har sett ut. Dessa byggnader var ju en förutsättning för torpets eller gårdens existens.

K: Man kan känna en liten nostalgi när man kommer upp där och ser: Jamen det här är så fint... med husen här omkring och det finns så stor potential så här skulle jag kunna bo! Om jag känner så, så måste det ju finnas andra som kan känna så också!

Kerstin tycker att kan hon för en rimlig peng lägga plåt på ett tak och därigenom rädda huset så har man visserligen inte samma känsla som med tegeltak, men hon har ändå gett huset flera år till. En dag kanske det kommer någon hyresgäst som ser nya sätt att bruka det, som kanske skulle vilja ha en liten industri eller lagerlokal.

K: Det ska ju inte jag säga... att förmena nån... den möjligheten.

Men medan Kerstin menar att ett utedass "kanske inte betyder lika mycket" för kulturbilden som en loge, tycks just dasset för en del av hennes hyresgäster vara något av en centralpunkt i tillvaron. På Nedre Smedskärr har hyresgästerna knappt gjort en enda reparation sedan sextiotalet – men en ny trappa till dasset det har man gjort! På Karltorp har man visserligen WC men när man fick lite virke över byggde man för tio år sen ändå ett nytt dass, med hjärta på dörren – "precis som det ska vara på ett gammalt dass!", berättar Karin Flynn. Man hade till och med invigning där det klipptes band och dracks skumpa.

Karltorpsdasset är ett "riktig gammalt torrdass", byggt intill svinhuset, men detta börjar bli dåligt nu och det är frågan om vi kan underhålla, säger Karin. Från "gården" (Valinge) har de fått beskedet: "Nä, det bryr vi oss inte om!". "Och det är ju lite synd", tycker Karin, vars sambo drömmer om att "fylla Ostermanshallarna" med foton på svinhuset:

K: Han älskar den där kåken! Han fotograferar alla möjliga vinklar [skrattar].

På senare tid har också Karins mor Birgit börja ta bilder av svinhuset:

B: Sommar som vinter! För att det är roligt!

Samtidigt menar Birgit att om svinhuset förfaller så får det göra det. Så är hon ju också född före andra världskriget...

BILDER:

1. "Dasset vid Lilla Byggn."

BILDTEXT:

Dasset till "Lilla Byggningen", en av Danbyholms statarbostäder. Vad betyder dasset för dagens förståelse av Danbyholmsstatarnas "kulturbild"?

2. "Baksidan Lilla Byggn."

BILDTEXT:

Lilla Byggningen. Statarbostad på Danbyholm.

På Valinge har ägaren, Kerstin Gullstrands, funderingar emellertid utmyntat i vissa strategier. Är till exempel hyresgästen intresserad av att lägga tak så håller Kerstin med materialet. Är hyresgästen inte intresserad så händer det att Kerstin ser till att det blir gjort i alla fall eftersom det ofta kan handla om "en väldigt fin liten husgrupp". Ibland har emellertid huset definitivt passerat gränsen för vad som går att göra något åt, kanske är taket redan på väg ner:

K: Och det är så deprimerande att se det så att det måste rivas nu, därför att det bara är en skambild - en skampunkt i miljön - förutom att det är farligt om nån går in där. Men då gäller det att man verkligen tar tag i det där och verkligen kommer sig för att riva kåken. /.../ Det är viktigt att man beslutar sig för om byggnader ska finnas kvar eller inte. Och att man då antingen river dom som inte ska vara kvar eller räddar dom som bör finnas kvar.

Kerstin vill gärna bevara. Samtidigt står hon inte ut med byggnader som blir "skampunkter" i miljön - hellre då riva. Birgit Lyngskog, på Karltorp, tycker att det är roligt att ta bilder av svinhuset, men börjar det förfalla så är det tidens gång, något man får acceptera. Kanske skulle man därmed kunna kalla såväl Kerstin som Birgit för "pendlare" mellan det moderna och det nostalgiska förhållningssättet?

Pendlarna

Det är alltså inte alla som är födda efter 1945 som har råd att vara nostalgiker. En lant- och skogsbrukare måste i första hand tänka på sin överlevnad och tvingas därför ofta att ta till rationella lösningar. Ändå tycks detta förhållningssätt vara mindre självklart och mer problematiskt idag än vad det var för den tidigare generationen lant- och skogsbrukare. Dagens bönder har fått slängar av skopan i den modernitetskritik som präglat den postmodernistiska diskursen och i vilken modernitetens följder ifrågasatts. Så här skriver Katarina Saltzman och Birgitta Svensson i sin inledning till antologin "Moderna landskap":

Moderniteten har bland mycket annat resulterat i ett nytt sätt att se på det förflutna, där det framtidsoptimistiska nuet ställs mot en 'traditionell' tillvaro där allt förmodas ha varit mer autentiskt. I den sena moderniteten tycks denna nostalgi, denna dröm om det naturliga, nästan överskugga det utvecklings- och framstegstänkande som varit så utmärkande för moderniteten (Saltzman & Svensson 1997:11).

Att nostalgin "nästan" har överskuggat framstegstänkandet gör att många människor idag pendlar mellan de två förhållningssätten. I själva verket kanske de flesta av oss idag är pendlare?

Conny Pettersson, som tillsammans med sin hustru *Anita* äger och driver Danbyholm, är född på hitsidan om nostalgistreetet och tycks vara just en sådan "pendlare":

C: Om man liksom har bestämt sig för att ha ett jordbruk här eller ett öppet landskap - annars är det ju skog som gäller. Och det kan du ju liksom själv tänka dig om du skulle sätta skog intill allén här. Vilket ramaskri det skulle bli!

N: Vad skulle du tycka själv då?

C: Nej, jag skulle inte tycka om det, men om jag inte kan få min odling och gå runt - var ska jag då ta pengarna ifrån? Antingen är det att sälja sånt här till dom här som sitter med stora pengar, aktieklippare och sånt. Och dom har ju inget intresse av att odla! Det dom har intresse av det är att få fram så mycket vilt som möjligt till jakt. Det kan ju dom betala väldigt många miljoner för. Men det blir ju ingen struktur, det blir ju inte... det blir ju inte en kossa nånstans som går och betar i nån ekhage eller nånting. Det dör alltså! Och det har ju med hela... hela kulturlandskapet att göra, våra fina holmar och betesholmar... Sparbankseken - ta den till exempel! Hur skulle den se ut... runt... om det inte hade varit betesdjur som hade gått nedanför. Du vet ju själv hur fort det blir med sly! Så att om man ska ha sånt här kvar så måste man nog... tänka sig lite för. Och om vi inte hade gått med i EU, så var det ju en avreglering av svenskt jordbruk, det var ju planen från socialdemokraterna att det var ju fullständig avreglering. Och det är samma sak som nedläggning då.

Å ena sidan vet Conny precis vilka värden som hegemonin uppmärksammar - han vet att det skulle bli "ramaskri" om han planterade granskog intill allén och själv är han inte heller opåverkad av de nostalgiska värderingarna. Å andra sidan måste han kunna försörja sig och sin familj och är därför inte sen att använda bevarandet av kulturmiljön som argument i sin kritik av svensk jordbruks- och skattepolitik. Vore det inte för EU skulle jag få lägga ner alltihopa, säger Conny. Danbyholm består av cirka 1500 hkt mark, varav drygt 500 är åkermark. Eftersom Conny bara har en anställd innebär detta drygt 250 hkt åkermark per man att ta hand om. Tidigare hade han flera anställda, men det bär sig inte längre.

När vi strövar genom Danbyholmsparken visar Conny lite uppgivet resterna av de gamla parkgångarna samtidigt som hans magsår kommer på tal. Magsåret, som han fick strax efter övertagandet av Danbyholm för tio år sedan, är bättre nu sedan han slutat att ha så höga prestationskrav på sig själv. Vi talar om EU-bidrag och jag nämner att det numera finns

konsulter att tillgå, specialiserade på att utforma ansökningar. "Jo, tack", säger Conny, "jag anlidade en sådan". På hans min och kroppsspråk ser jag att det var ett tämligen värdelöst experiment. Konsulten fick betalt för sitt arbete. Självt fick Conny inte krona.

Att driva en herrgård utan vare sig pengar eller personal är i och för sig inget unikt idag, men till de "vanliga" problemen kommer i Connys fall också hans kamp för erkännande bland de andra godsägarna i trakten:

C: Det var ju sagt så här att: "Dom kommer aldrig att kunna klara av det!" - Anita och jag då. Det var ju sagt så. /.../ Så att det var väl vårt första mål - att så är inte fallet. Utan vi jobbar ju som faan och försöker göra rätt. Så det börjar vi väl kanske få höra i positiv anda mycket nu då istället. Men så var det ju! Och det är ju lite jobbigt också.

N: Varifrån var det ni hörde dom här... liksom... ryktena? Vem var det som spred dom - att ni inte skulle greja det?

C: Andra. Andra ägare till typ samma. Eftersom, när man inte är född till det, så att säga, eller ärvt, så att säga, då är man ju inte accepterad... lite så är det väl. /.../ Du vet ju - den gamla ägarinnan - vi var väl dom enda som hon tyckte skulle kunna klara av det här, att driva en sån här... därför att jag har jobbat åt henne så pass länge så hon visste ju det. Och då gjordes det på ett sånt sätt att vi skulle kunna... kunna fortsätta. Och folk vet ju aldrig hela sanningen men små byar... dom är ju som dom är! /.../ Fast det börjar nog ändra sig lite, för att vi har lite stuns på vår växtodling till exempel.

Rika minnen kontra färska ögon

I Riksantikvariesämbetets beskrivning av projektet Nutida landskap (RAÄ. PM 2000-02-11) framhålls att det skulle vara

intressant att studera vilken roll olika "kulturella uttolkningar" (bildkonst, film, litteratur, folklöre, namngivning etc.) kan tänkas spela för människors förhållande till landskapet. Om detta kan man dels säga att en sådan frågeställning kräver en hel studie i sig. Dessutom tycks den implicera en syn på kultur utifrån ett i första hand estetiskt kulturbegrepp där de kulturella uttolkningarna likställs med *produkter* härsprungna ur intellektuellt och/eller konstnärligt arbete. Ur etnologisk synvinkel inbegriper termen kultur emellertid en människas *hela livsstil* - såväl materiellt, som intellektuellt och andligt. Med andra ord är erfarenheter, minnen, tro, moral, lagar, sedvänjor, färdigheter och vanor också "kultur" sett ur detta perspektiv. Den fokusering på *landskapet så som det uppfattas och upplevs* som är utgångspunkt för denna studie, innebär därmed i sig just en undersökning av kulturella uttolkningar.

Jag ska här nedan redogöra för en, ur etnologiskt synvinkel, "kulturell" dimension: nämligen *människors minnen och erfarenheter*.

Minneslängd och minneskapital

Jag har i detta sammanhang laborerat med två begrepp. Dels något jag har valt att kalla *minneslängd*, det vill säga hur långt tillbaka en individ har personliga minnen av en plats. Det andra begreppet kallar jag *minneskapital* med vilket jag menar den sammantagna mängden minneslängd, det kollektiva minne, som en person har tillgång till på en plats.

På Valinge visade sig det gemensamma minneskapitalet ha en stor spännvidd. Den av informanterna som hade den kortaste personliga minneslängden på Valinge hade bara bott där i nio månader. Å andra sidan är hon delaktig i det gemensamma minneskapitalet på Valinge som sträcker sig mycket längre tillbaka i tiden tack vare att det där finns människor som har personliga minnen åttio år tillbaka. På Danbyholm var spännvidden betydligt mindre, mellan cirka två och trettio år.

I jämförelse med Valinge kanske man skulle kunna säga om Danbyholm att det där finns ett "glapp" i historiemedvetandet. I allmänhet tycks man vara mindre kunnig än på Valinge om gårdens historia och om hur livsbetingelserna såg ut för bara femtio år sedan. Det kan finnas flera förklaringar till detta, men jag tror att en viktig faktor är att på Valinge hålls historien levande i människors medvetande genom att gården har funnits i samma familjs ägo i sju generationer. På Danbyholm har de nuvarande ägarna, Conny och Anita Pettersson, "bara" funnits sedan 1990.

På Valinge finns dessutom människor som arbetade på gården redan före statsystemets avskaffande, liksom före mekaniseringen av jordbruket. Dessa har själva varit med om och upplevt förändringarna i landskapet liksom i den sociala strukturen. Några är födda på 10-talet och kan berätta om sådant som andra - människor födda på artonhundratalet och nu sedan länge döda - i sin tur har berättat för dem.

Till detta kommer att det bland Valinges sommartorpare finns flera som har bott på gården i tre, fyra generationer och vars far- eller morföräldrar har fört vidare *sina* minnen vilket gör dem till bärare av minnen som ligger kanske hundrafemtio år tillbaka i tiden. Här kan vi med andra ord verkligen tala om ett "levande minneskapital". Detta gäller till exempel Birgit Lyngskog och hennes dotter Karin Flynn på Karltorp, som ju i sig själva utgör tredje och fjärde generationen på torpet. Båda kan berätta om sådant som mormor har berättat för dem, liksom sådant som mormors mor berättade för mormor, och på så sätt hålls minnena och berättelserna från platsen vid liv. Karin berättar:

K: Mormor berättade för mig att hon ville inte gå som 'nån slav på landet'. Hon ville ju 'till stan!'. För hon hade ju fått... varit tvungen då på sommarlovet och rensa rover. Det var det värsta hon visste! Och så var hon med och planterade allén! Det brukar jag tänka på varje gång jag åker /.../ för hon brukade säga när man skjutsade henne: 'Jaa, tänk den sommarn när vi fick gå här och plantera och...'/.../ Det tyckte jag var roligt när

mormor berättade om sin barndom. Det här med landet och det var ju inte... det var ju inte så kul, men liksom att det fanns så mycket folk och det, det var ju roligt. Och sen också allt det här med när det var dans och... musik...

BILDER:

1. "Karin Flynn/Birgit Lyngskog"

BILDTEXT:

Karin Flynn och Birgit Lyngskog är fjärde respektive tredje generationen på Karltorp. Birgits morfar, som var gårdsnickare på Valinge, var med och byggde huset.

2. "Från Danbyhållet 1"

BILDTEXT:

Karins Flynns mormor var med och planterade den "nyare" delen av allén på Valinge, något Karin tänker på varje gång hon åker igenom.

Bland de upplevelsevärden på Valinge som Karin gärna framhåller finns just kopplingen till historien och till folk på trakten. Hon uppskattar kontakten med ett äldre, permanentboende torparpar som bor uppe i skogen. Mannen är över åttio år och född i ett av torpen på Valinge och Karin har sett honom genom hela sitt liv. Karin och hennes sambo åker alltid skogsvägen förbi deras torp. Ibland är mannen ute och "då får man höra lite grand från där och där", berättar Karin. "Och det är ju ännu roligare att vara här ju mer man vet!".

På Danbyholm tycks de flesta av dem som minns tider från förr antingen vara döda eller mestadels befinna sig på annan ort. Av dem jag talat med minns ingen mer än två, tre decennier tillbaka. På pensionärshemmet i Björkvik ska det, enligt Olof Hermelin på Sörmlands Museum, emellertid finnas en gammal dam som varit statarhustru på Danbyholm. Men ingen av mina informanter på Danbyholm har hänvisat till henne, så kontinuiteten vad gäller hennes minnen från gården tycks i alla fall vara bruten: hennes minnen lever ju inte vidare i nästa generations medvetande.

Maria Johansson som bor i "Ekhyddan", en av de före detta arbetarbostäderna på Danbyholm, beklagar att det gamla trädgårdsmästeriet som hon kan se ifrån sitt köksfönster idag är totalt förfallet. Maria har träffat en före detta hyresgäst som minns när det var handelsträdgård där. Jag frågar Maria om hon även har hört folk berätta om andra saker som funnits förr på Danbyholm? "Nej, det är dåligt", säger Maria. Hon vet inget om de människor som har bott i Ekhyddan före henne.

BILDER: 1. "Mats&Maria på trappan"

BILDTEXT:

Maria Johansson och hennes man Mats bor sedan ett par år i före detta arbetarbostaden "Ekhyddan" på Danbyholm.

2. "Ekhyddan"

Ekhyddan. Dagens hyresgäster vet inget om dem som bott här före dem

Men att alldeles fränkänna Danbyholm förekomsten av ett minneskapital vore dock orättvist. På Danbyholmstorpen, liksom på Valinges torp, händer det att nutidens hyresgäster får besök av gårdagens torpare. Äldre människor som vuxit upp i torpen återvänder gärna till sitt barndomslandskap för att se vad som har förändrats och för att minnas. Några återkommer till och med varje år. Ofta kan de berätta om hur de bodde åtta personer i köket eller om hur deras mor, när de slutligen lämnade torpet på 40-talet, grävde ner alla kopparkastrullerna eftersom hon inte tyckte de var värda att ta med. Ibland återkommer man för att se hur körsbärsträdet man planterade någon gång på tjugotalet har tagit sig. Någon annan återvänder till ett torp vars äpplen man alltid brukade pälla på vägen till skolan – bara för att se om äppelträdet står kvar!

BILD: "Äppelträdet skolbarnen pallade".

BILDTEXT:

Lennart Öhman framför det gamla äppelträdet utanför Långgölet. En gammal man som kom på besök har berättat att trädet är från 1885. Som barn brukade han och de andra skolbarnen på sin dagliga väg till skolan klättra upp i trädet, pälla så mycket äpplen de vågade och sedan springa för allt de var värda.

Lennart och Jutta Öhman på Långgölet berättar om ett par äldre nu avlidna män som kunde berätta mycket om gamla tider på Danbyholm. Dels var det "Robert" som blev över nittio år och som hade vuxit upp i "arbetarbostad" på godset och även arbetat där större delen av sitt liv. Honom pumpade vi mycket, berättar Jutta och Lennart. Han visste mycket och hade en härlig humor. Han brukade kalla sig själv för den förra godsägarens "fornminne" och den nuvarandes (Connys) "närminne". En annan man, som inte heller längre är i livet och som Öhmans träffade flera gånger, kallades "Post-Johan" eftersom han körde ut posten på godset. Denne lär ha gått runt med bandspelare och intervjuat alla gamla människor på trakten, bland annat just ovan nämnde Robert¹.

Det tycks med andra ord finnas material att hämta om man vill sätta sig in i gamla tider på Danbyholm. Och när jag frågar Lennart och Jutta om det finns en "platsens själ" på Långgölet svarar de:

L: Ja! Definitivt! Om det nu kan bero på att två människor har dött här genom olycksfall. En kille klättra opp i päronträdet och en annan kille dog på ett annat sätt. Jo! En sprängningsolycka. Men det gjorde han inte här.

J: Och sen har nån hängt sig.

L: Och hängt sig på logen. Så det är... om det är dom kanske som... jo, men jag tycker att det har en själ. Det är så mycket historik... historia över det!

J: Ja, jag tror genom historien, att vi har forskat lite grand vad som finns... då har man ett helt annat förhållande till platsen...

¹ Vart detta material har tagit vägen återstår att ta reda på. Öhmans tror att det eventuellt kan ha tagits om hand av hembygdsföreningen i Björkvik, eller av "något museum".

Men ändå går de nuvarande ägarna, Conny och Anita Pettersson, omkring på Danbyholm och rotar bland gamla saker vars historia ingen längre kan berätta. De har så att säga inte minnena gratis utan måste *tillägna sig* dem. Och detta tar tid. Och just tid är något som varken Conny och Anita eller Kerstin på Valinge riktigt har – stressade och underbemannade storgodsjordbrukare som de är. En god källa bör förstås godsets förra ägare, Liselott Bernström, vara. Men dels bor Liselott numera mestadels i Skåne och dels sträcker sig hennes egen historia på Danbyholm inte heller så långt tillbaka; Liselotts morfar köpte godset 1916, samma år som hon själv föddes.

BILD: "Kvarnbyggnaden"

BILDTEXT: *I den gamla kvarnen på Danbyholm har Conny Pettersson samlat alla "gamla saker" han har hittat på gården och ansett värda att spara. Härinne är det smockfullt av gamla vagnar, slädar, kylskåp, linberedningsverktyg, grindar och allt möjligt annat.*

Kerstin Gullstrand på Valinge har haft hela sitt liv på sig att tillägna sig gårdens historia, även om hon erkänner att det snarare var hennes bror än hon som i barndomen var road av att gå på promenad med morfar och fråga vad de olika torpen hette. Ännu i tjugooårsåldern kunde hon för död och pina inte tänka sig att bli den som skulle "fullfölja traditionen" och ta över gården efter morbror Olof. Med tiden insåg hon emellertid att detta var hennes öde och idag har Kerstin ännu möjligheten att fråga sin morbror om olika föremåls och byggnaders historia. På Valinge finns också, genom Olofs försorg, ett gårdsarkiv och till och med ett "museum".

Den socialt och kulturellt sett "klassiska" herrgården – som ett samhälle i sig, med sin egen speciella historia – tycks med andra ord mer intakt på Valinge än på Danbyholm. Belysande för detta är följande två citat. Så här säger först Kerstin om det bästa med att bo/äga Valinge.

K: Känslan av, av... kontinuitet... Rötter. Om jag säger att det här är mitt så är det inte för att det råkar vara jag som är ägare utan... familjen har funnits här så pass länge så att... jag

är en del utav... av det här, utan att... egentligen behöv... jag finn... det är så mycket här som är... Ja, det är en plats på jorden.

När jag sedan frågar Anita Pettersson på Danbyholm om fördelar med att bo på Danbyholm så säger hon:

A: Det är väldigt vackert här. Vackert att det ligger vid sjön. Parken och omgivningarna är fina. Husen är fina om man inte tittar så noga. Böljande fälten. Fint landskap.

Med detta vill jag absolut inte påstå att det skulle saknas ett intresse för historien på Danbyholm. Både Conny och Anita funderar mycket på hur det var och hur det såg ut förr i tiden på gården. Men "vi kan ju för lite", säger Conny och berättar att efter mitt första besök på Danbyholm har de skaffat böcker om olika stilar och årtal:

C: För att kunna veta då när... empire... Johan... och artonhundratio till artonhundratrettio... så man vet det då!

För Conny och Anita är det viktigt att göra saker och ting på "rätt" sätt, när det till exempel gäller renovering av byggnader. För som Conny säger: man vill ju inte "göra bort sig för framtiden".

Också Conny talar om känslan av att *förvalta* något – ett "kulturarv" – och han vill "återskapa" Danbyholm till det "mönsterställe som det var en gång i tiden". Med "en gång i tiden" avser han tidigt 1900-tal, när Danbyholm hade ett mycket gott rykte som avelsgård med hästar och svin och med framstående växtodling. Anita hänvisar till ett foto, på väggen uppe i huvudbyggnaden, med ett antal av godsets arbetare uppradade på gårdsplanen någon gång i början av 1900-talet:

A: När det var så där mycket folk – då blev det ju skött!

Anita vet att "Stora huset" är från 1700-talet, men inte exakt när: det är "lite dåligt" med kunskaperna, säger hon och hänvisar istället till sonen, Viktors, skoluppsats². Viktor har ägnat en hel uppsats åt Danbyholms historia – inspirerad av sin praktik hos *Magnus Josefsson*, byggnadsantikvarie på Sörmlands Museum. Magnus Josefsson har varit inkopplad som konsult vid framtagandet av lämplig färgsättning av flyglar och ekonomibyggnader på Danbyholm. Själva målningsarbetet har sedan Anita tillsammans med sina två döttrar stått för.

BILD: P0000236.JPG, samt "Stallet"

BILDTEXT:

Flyglarna. På Danbyholm är det Anita Pettersson och hennes döttrar som har utfört målningsarbetet på gårdens exteriörer. Byggnadsantikvarie Magnus Josefsson på Sörmlands Museum har varit konsult vid färgsättningen.

BILD: "Stallet"

BILDTEXT:

Stallet.

BILD: P0000249.JPG

BILDTEXT:

Utan ekonomiska bidrag får man dock ta renoveringsarbetet lite pö om pö och i den mån tid och skollov tillåter.

Kontinuiteten – att herrgården, liksom kontraktet på torpet, går i arv inom en släkt – kanske alltså kan sägas vara en starkt bidragande orsak till att historien hålls vid liv. Å andra sidan kan det ju naturligtvis diskuteras var och när "historien" börjar. Historia skapas ju egentligen i det ögonblick en människa sätter sin fot på en plats. Har du varit på en plats en stund har du redan ett "historiskt" förhållande till den platsen. När vi talar om huruvida en plats har en själ säger Anita Pettersson på Danbyholm att detta i så fall är något man bygger upp när man varit länge på ett ställe. "Ju mer arbete man lägger ned på ett ställe, desto mer känner man

² Å andra sidan tycks inte heller expertisen vara på det klara med när Danbyholms corps de logi uppfördes. Här varierar uppgifterna från 1680-tal till 1730-tal. Se t.ex.: Herrmanns 1985, Svenska gods och gårdar 1930, Sörmlandsbygden 1988.

för det. Vi skulle ju kunna sälja och leva gott, men vi trivs här", säger hon.

BILD: P0000191.JPG

BILDTEXT:

Anita Pettersson och hennes hundar trivs bra på sitt Danbyholm.

Eller som Katarina Saltzman och Birgitta Svensson uttrycker det:

Historien är en del av varje plats betydelse, men det finns inte en historia utan många, beroende på hur det förflutna återberättas. /.../ Att diskutera platsens historia blir emellertid också att diskutera samtiden. Landskapet tillskrivs en historia, och genom att befinna sig i landskapet rör sig människor ofta i det förflutna och i nuet på en och samma gång" (Saltzman & Svensson 1997:11)

Ett antal bilder att konsumera eller en plats för rekreation?

Etnologen Orvar Löfgren har påpekat att det slående med många studier av landskapet är att de fokuserar mer på naturen som ett antal bilder att konsumera än som en fysisk erfarenhet:

Folk får betygssätta vyer snarare än upplevelser på ett sätt som blir något endimensionellt. En vandring i skogen formas av andra sinnen än ögat, naturen är även dofter, ljud, kroppsansträngningar, liksom känslor av hemtamhet, främlingskap, ordning eller kaos (Löfgren 1997:54).

För Danbyholm och Valinges många hyresgäster kan landskapet runt omkring dem kanske många gånger sägas vara just en *konsumtionsvara*, en vy man hyr för att få njuta av. Jessica Etzell, nybliven hyresgäst på Valinge, tycker till exempel att det är "rätt mysigt" att det är "åkermark runt omkring här hela tiden, speciellt när man ser sjön". "Rätt mysigt" är det också att se när de skördar: "det är väldigt typiskt för att

bo på landet", tycker hon, när de håller på med traktorer och "det händer lite".

Leif Rylander och Gun-Britt Löfqvist, helg- och sommartorpare på torpet Nedre Smedskärr på Valinge, berättar om hur de ser landskapet förändras från helg till helg under våarna. De ser när alla blommor kommer, hur trädens knoppar spricker ut och hur flyttfåglarna återvänder i omgångar. På vår- och höstkvällar kan de se strecken av de tusentals tranor som brukar stanna till på sin väg norr- eller söderut. På somrarna sitter Leif och Gun-Britt ofta ute tills det är helt mörkt, tills de ingenting ser. Det blir nästan till tio eller elva varenda kväll.

G: Som förr då, när dom hade korna, då satt vi alltid här och titta. Det var ett visst klockslag då kom mjölk bilen [skrattar].

L: Ja, den kom halv tie varenda kväll. /.../ Därnere, på vägen, stora vägen... titta vi på mjölk bilen när den åkte bort till går'n, till Valinge. Den kom där då, halv tie varenda kväll. Den kunde man ställa klockan efter.

Men precis som Löfgren påpekar är det emellertid inte alltid de *visuella* upplevelserna i landskapet som informanterna i första hand framhåller som värdefulla. För Leif och Gun-Britt, liksom för många andra hyrestorpare, är det här landskapet framför allt en plats för *rekreation och vila*. Så här säger till exempel Gun-Britt när jag frågar vad det är de uppskattar med att vara på Smedskärr:

G. Avkoppling... när man har jobbat och kommer hit ut på freda'n - man får slänga på sig en gammal träningsoverall - då känner man att då är det hälg!

Gun-Britt och Leif talar också om friheten, naturen och känslan av att kunna "gå och komma och göra som man vill".

Att ströva fritt i skogen och plocka svamp och bär är något som de flesta informanter tycks uppskatta. Några avhåller sig dock numera från skogspromenader efter det senaste decenniets dramatiska ökning av vildsvin. Det tycks råda olika uppfattningar om vildsvinens "farlighet" och det cirkulerar en hel del historier om anfallande svin och skadade hundar. Ingen är naturligtvis glad åt de skador svinen gör på åkrar och i trädgårdsland. Någon har sett uppbökade spår nära tomtgränsen och därför satt upp elstängsel, andra har nattetid hört bökanden och tunga steg och fått se grupper på upp till arton djur intill husknuten. Ingen jag har talat med tycks emellertid helt vilja ha bort svinen, vare sig man har sett dem eller inte är man trots allt ganska fascinerad av detta "nya" landskapselement.

Också den *auditiva* upplevelsen kan ibland upplevas som viktigare än den rent visuella. Elsa Sandberg talar till exempel om hur "hemtrevligt" det var under lingonplockningen på 50-talet att stå uppe på Ingmässlabergsen och höra klockan slå på "stora huset" nere i Valinges gårdsby. Andra informanter talar om lugnet, tryggheten samt tystnaden och frånvaron av trafikbuller som värdefulla ingredienser i herrgårdslandskapet.

Landskapet kan också erbjuda en flykt undan vardagens krav, stressen och stadslivet. Storstadsbon Karin Flynn hade till exempel behov av att "komma ifrån" efter en skilsmässa som olyckligtvis sammanföll med att hon permitterades från sitt jobb. Karin tog sin tillflykt till sommartorpet på Valinge där hon bosatte sig permanent under ett par år:

K: Och det var helt underbart! Som tur är, är jag ju inte mörkrädd på nåt vis, utan jag är fascinerad av det här... mörkret och tystheten... Och har man då haft ett så där... otroligt stressigt liv, som jag hade haft innan, så var det jätteskönt!

Aktiva brukare och passiva konsumenter

Jag har i det föregående berört tanken att herrgårdarnas hyresgästerna skulle kunna betraktats som *konsument*er av landskapet. Men ska den teorin hålla så måste landskapet avgränsas, vi måste först undanta den *egna* stugan och den *egna* täppan. Landskapet som är till för att avnjutas eller konsumeras, ligger nämligen utanför det *egna* torpets domäner. Det är den vy man kan se bortom staketet, det landskap i vilket man företar sina kvällspromenader, den skog där man tycker om att ströva och plocka sin svamp, de bilder som svischar förbi bilrutan då man åker till landet. I detta landskap vill man inte ha förändringar. Där det gick kvigor när man var liten, där ska det fortfarande gå kvigor. Mjölkbilen ska komma på slaget halv tie varje kväll och någon energiskog, där det alltid funnits havreåker, det vill man inte se.

I den mån man accepterar förändringar handlar det om de *repetitiva*: man uppskattar när bonden förändrar landskapet genom att skörda, harva eller plöja, dessa förändringar upplevs inte som hotfulla, emedan de återkommer på samma bekanta och trygga sätt år från år.

Men när det kommer till den *egna* täppan är det knappast några konservativpassiva konsumenter vi har att göra med. På det *egna* torpet är man inte rädd för förändringar av mer bestående slag, där kan innovationerna och förändringsivern tvärtom stå högt i tak. Där renoveras och byggs det om, där isoleras golv och läggs om tak, där snickras och målas, grävs och dikas det. Någon bygger stall. Någon annan lägger ut grus och slagg och kör med motorgräsklippare där farfar slog med lie. Man lägger igen gamla köksland, anlägger nya rabatter och sätter ny syrenberså. Man hugger ner det gamla vårdträdet när det börjar skugga huset, man sätter upp tryckimpregnerade staket runt tomten och kanske ska man också borra brunn?

Att utföra vissa arbetsuppgifter, att aktivt bruka eller förändra landskapet är ett sätt att tillägna sig det – göra det till sitt, menar etnologen Ella Johansson. Detta kan jämföras med vårt städande, vårt behov av att hålla ordning

för att skapa ett hem, säger Johansson (Johansson 1997). Orvar Löfgren har visat på paralleller i kolonistugerörelsens utveckling från slutet av artonhundratalet:

Koloniområdena blev till egna småriken, där det anlades nyttoträdgårdar och snickrades stugor. /.../ Här gavs den egna skaparlustan och händigheten ett utlopp som industriarbetet i allt mindre grad kunde tillfredsställa, här byggde man upp sin egen fria sfär, där man kunde rå sig själv utan att känna sig övervakad av borgerskapets kritiska blickar (Löfgren 1997:55).

För herrgårdarnas hyresgäster borde situationen dock vara något annorlunda än för kolonistugeägarna. Som hyresgäst torde man ju knappast ha riktigt samma frihet, och kanske inte heller samma lust, att lägga ner arbete och pengar på något man själv inte äger. För ett par år sedan fick ett flertal av hyresgästerna på Valinge veta att deras hyresvärd, Kerstin Gullstrand, planerade att stycka av och sälja ett antal torp och gårdar inom herrgårdens ägor. Trots att hyresgästerna hade första hand på köpet utlöste beskedet oro och förstämning bland många (de flesta tycks inte själva haft medel att lösa ut sina torp). När lantmätaren sedan kom och började staka ut de nya gränserna och sätta ut markeringar i landskapet blev man påmind om den bistra verkligheten: man var hyresgäst – inte ägare. De psykologiska försvarsmekanismerna slog till vilket medförde att många "tappade sugen" och ville inte längre "göra ett dugg" på sina torp. I avvaktan på vidare besked lät man potatislandet växa igen. Karin Flynn, vars eget Karltorp visserligen aldrig var aktuellt för avstyckning, berättar dock om en fiskarfamilj som blev uppsagd. Familjen hade haft stugan "våldigt länge":

K: Det blir lite grand av det här feodala i alla fall, trots att vi... [skrattar till]... vi är i ett annat sekel.

BILD: "Ny gränsmarkering vid Smedskärr"

BILDTEXT: När lantmätaren kom ut och började sätta ut nya gränsmarkeringar i landskapet skapade detta oro och förstämning bland många hyresgäster på Valinges torp.

I slutändan blev emellertid endast tre fastigheter avstyckade från Valinge och de flesta kunde andas ut.

Men det finns också andra hot än avstyckningar för en torpare. Karin Flynn talar till exempel om åskan:

K: Slår åskan ner och det börjar brinna, ja, då kan vi aldrig vara på Karltorp mer - om vi inte skulle äga det - för det är ju ingen som kommer att bygga upp det.

Men trots dessa "hot" är det ändå slående hur förvånansvärt mycket tid och arbete dagens torpare faktiskt lägger ner på sina torp och täppor. Etnologen Ella Johansson menar att människor genom själva stökandet, tuktandet och hävdandet av jorden *legitimerar* sitt ägande till densamma:

Att hävda betyder att bruka, men också att genom själva bruket göra en plats eller en resurs till sin ägodel. Ohävdad jord riskerar att bli någon annans... (Johansson 1997:88).

Den som inte hävdar sin mark anses alltså inte ha rätt till den, något som ofta blir extra tydligt i radhus- och villaområden där grannarna tittar snett på den som inte "sköter om" sin jordplätt eller tomt.

När det gäller hyrestorparnas byggnader sker hävdandet ofta med hyresvärdens välvilliga tillhandahållande av material: på Danbyholm har man eget sågverk dit hyresgästerna kan komma och hämta virke. I det närbelägna samhället finns en målarbutik där man kan välja ut tapeter och hämta ut färg som skrivs upp på hyresvärdens konto. Också på Valinge står, som tidigare nämnts, hyresvärden för materialet, om man är beredd att göra jobbet själv.

Men det händer faktiskt att också områden utanför den egna täppan blir hävdade. Amatörrodlarna Lennart och Jutta Öhman, på Danbyholmstorpet Långgölet, har fått hyresvärdens tillstånd att utöka sin egenhändigt anlagda plantskola genom att

successivt "äta sig in" i skogen. "Så långt ni orkar", var hyresvärdens svar när de frågade hur långt de fick utsträcka sina planteringar. Idag har de anlagt minst 150 "blötbäddar" – en egen metod för att få i princip vilka växter som helst att trivas – mitt i den svenska granskogen.

BILDER:

1. Trädgård och hus 2. "vid bild plantskolan"

BILDTEXT:

På torpet Långgölet har Lennart och Jutta Öhman mitt i skogen, tack vare sin egen metod med "blötbäddar", framgångsrikt skapat en hel plantskola med perenner och prunkande rododendronbuskar.

3. "Lennarts vattentäkt"

BILDTEXT:

I sin iver att anlägga en vattentäkt för att få vatten till sina älskade rododendronbuskar råkade Lennart dock ta kål på ett flertal granar och tallar.

BILDER: 1. "Blötbäddar"

Minst 150 sådana här "blötbäddar" har Lennart och Jutta anlagt på Långgölet. Plantskolan tar all deras vakna tid. De äter alltid sin lunch kall för "det tar ju tid att stå vid spisen". och de hinner aldrig gå en promenad. "Vi får ju gå ändå i plantskolan". De brukar säga att de borde köpa en stegmätare för att se hur mycket de går varje dag. Och mer blir det med åren eftersom de ständigt glömmer redskap och annat de ska ha och får gå tillbaka ner och hämta. Lennart bär numera därför alltid overall med många fickor.

2. "Jutta&Lennart Öman på trappan"

BILDTEXT:

Vid sidan av arbetet med plantskolan har Lennart och Jutta också renoverat den "kulturskyddade" stugan som är byggd omkring 1750. Arbetet, som tog flera år, har också bidragit till känslan av att Långgölet är deras "eget".

Lennart och Jutta är bägge över sjuttio år. Vad kommer att hända när de inte längre orkar hålla sin plantskola? Jag frågade Lennart hur han tror att det kommer att se ut på Långgölet om femtio år:

L: Ja, det skulle jag inte vilja veta. Jag bara tänker: vad har man gjort med alla rododendron däruppe? Och får elstängslet vara

kvar? Man kunde ju ha det som en turistattraktion. Men då krävs det ju att det finns människor här.

N: Tror du att det blir svårt att få människor att finnas här i framtiden?

L: Jaa, vi har ju pratat med folk om det är nån som vill överta det här... vi har inte... ah, det är för mycket krav på't. Ja, för att dom ska ha det här ungefär som vi har haft och gjort, då får dom ju inte ha för mycket ungar... nej. För då räcker inte tiden till! Dom måste ha ett enormt intresse!

Jutta och Lennart har verkligen gjort Långgölet till "sitt", trots att de egentligen hyr det. Som vilken hemmansägare som helst har Lennart synpunkter på sin efterträdare.

Men att bara "konsumera" landskapet kan också det vara ett sätt att tillägna sig det och därmed leda till ett behov av att även "hävda" det som sitt. Något som Karin Flynn på Valingetorp Karltorp oroades av, i samband med att en närliggande arrendegård styckades av från Valinge, var att den som köpte marken skulle bygga stugby:

K: Det skulle jag uppleva som ett hot. För man blir ju lite så här... löjligt revirtänkande. /.../ Ska dom ta våra svampar?! Det finns så lite!!! Man blir lite så där... det måste jag erkänna.

Medan Karin är rädd för att "hennes" skog skulle tas i besittning av nya intränglingar, menar hennes mor, Birgit, att alla har rätt att gå i skogen och att det räcker mer än väl åt alla. På det svarar Karin:

K: Jovisst! Men det är ju det där... vi brukar säga: När vi är här, då består världen av vägen och åkrarna och det runt om. Då... då är det världen!

N: Mmm. Är det er värld också?

K: Jo, det är det ju!

Är Karin mer revirtänkande än Birgit? Beror det i så fall på att Karin tillhör en senare generation? Är revirtänkandet något som har tilltagit under nittonhundratalet? Detta ska bland annat diskuteras under nästa rubrik.

Gemenskap kontra ökad privatisering

Revirpinket

Eva Fransson, kulturmiljövårdare på länsstyrelsen, tycker sig uppleva en stor attitydförändring på den sörmländska landsbygden sedan hon själv växte upp på femtiotalet. Numera finns "nästan en misstänksamhet mot främmande människor", menar hon:

E: 'Vem är det som kommer här och går på min backe? Här ska inte vara nån. Här ska jag vara ensam!'

Frånvaron av människor har gjort att *när* det väl dyker upp någon upplevs det ofta som hotfullt, hävdar Eva. För en storstadsbo som Karin Flynn kan samma brist på människor istället vara en tillgång, en social begränsning som gör världen mindre komplex:

K: På tal om det här revirpinket eller revirmarkeringen: står det en bil på Vedtorgsvägen så visst säger vi till varandra: "Ja nu står det en bil där". "Jaha, är det den som var igår? /.../ Jaha! Ja, nu kommer Harry och Svea Källström... jag und... undrar vem det där är...?' Det är ju mycket av det. Och det tror jag också är delar av avkopplingen /.../ att känna den här... som jag tycker [skrattar till]... underbara begränsningen på nåt vis!

Att rå sig själv

En annan form av privatisering kanske man kan kalla behovet av att kunna dra sig undan, "rå sig själv", något som tycks vara viktigt för dem som har haft såväl en arbetstagarrelation som

ett hyresgästförhållande med godsägaren. Här har man ibland haft en känsla av att inte riktigt få vara ifred. Så här svarar till exempel Sven och Elsa Sandberg när jag frågar dem om det finns någon plats på Valinge som de tycker särskilt mycket om:

S: Näe. Det gör jag inte utan... näe... (tänker efter).

N: Näe?

S: Jo! Här! I stuga!

N: Jaha? Din egen stuga?

S: Här är det bra!

N: Här är det bra? Vad är det som är bra här da?

S: Jae... här är ju fritt och... och sen är det det att jag var ju pensionär, eller vart, när vi kom hit, och jag... vi har ju rått oss själva. Det har varit skönt. Sovit så länge vi har velat och gått och lagt oss när vi ville.

E: Ja ingen som stör. Vi har ju ingen som vi har stört. Utan bor ensam.

Idag bor Elsa och Sven i den före detta skogvaktarbostaden, torpet "Nysäter", på Valinge, men före Svens pension bodde de nere i gårdsbyn. Av citatet ovan är det omöjligt att avgöra vem eller vilka Sven och Elsa syftar på när de talar om "ingen som stör". Det kan ju i och för sig mycket väl vara de andra hyresgästerna i byn. Men Sven återkommer genom intervjun flera gånger till värdet av att "rå sig själv" och också andra informanter har berättat om före detta lantarbetare som inte gärna har velat bo för nära sin arbetsgivare. Inte sällan har man föredragit att bo i de torp som ligger så långt bort från herrgården som möjligt, framför att bo bekvämt i gårdsbyn. Det är inte svårt att tänka sig att detta har varit ett sätt att

markera självständighet och sätta gränser, att inte låta ledighet och arbete flyta ihop. Huruvida behovet har tilltagit eller inte är svårt att säga. Kanske är det helt enkelt en sentida utveckling av den dröm om "det egna torpet" som många statare närde?

För yngre hyresgäster, som till exempel Jessica Etzell, är detta att bo i gårdsbyn på Valinge – nära godsägarfamiljen – emellertid tämligen oproblematiskt. Jessica är istället ganska road av den gamle godsägaren, Olof Kleens, "totala koll över allt och alla – "flyttar man en blomma så vet han om det" säger hon³. Jessica har heller inget problem med Olofs yrkande på att fortfarande tituleras "Kaptens". För Jessica tycks detta snarare vara ganska kuriöst – som en lustig påminnelse från gångna tider – tider som hon själv aldrig har upplevt och heller aldrig har lidit ont av. Jessica tycks inte ha samma behov som de före detta anställda av att dra sig undan "Kaptens" överinseende. Jessica är uppenbarligen stolt över att bo på herrgården Valinge: hon kallar sig själv "Valingebo" – inte "Stigtomtbo" (som de före detta lantarbetarna gör)⁴. Kanske för att markera att hon inte längre är stadsbo kallar hon sig inte heller för "Nyköpingsbo", nu är hon bosatt på landet och dessutom på en herrgård. En herrgård som i hennes ögon är en "Bullerby", inte ett uttryck för en föråldrad patriarkalism.

För andra är det kanske något mindre kuriöst med gamla herrgårdspatriarker. Karin Flynn på Karltorp berättar hur hennes mormor, som var född 1889 och växte upp som torparbarn på Valinge, nog ofrivilligt varje gång Olof Kleen körde förbi med bilen:

³ Nuvarande ägaren Kerstin Gullstrands morbror Olof Kleen, bebor ännu corps de logiet på Valinge.

⁴ Å andra sidan har Jessica aldrig varit Stigtomtbo eftersom hon flyttade till Valinge långt efter kommunreformen. Stigtomta var före denna en egen kommun. Numera tillhör Valinge Nyköpings kommun.

K: Ja, mormor, hon neg när han kom med bilen! Och det satt i!
Så... även om hon hade bestämt sig för att hon inte skulle göra
det - jag kommer ihåg det - det knixade!

Men också en patronus kan ha behov av att dra sig undan. En
halvmil från gårdsbyn, på en udde som sticker ut i Yngaren,
har Olof Kleen för många år sedan byggt sig en
"pickepingsstuga". Stugan har varken eldstad eller elektricitet
men den utgör ändå Olofs favoritplats på Valinge:

O: Och där har jag... har jag Yngar'n... åt alla håll och kanter.
/.../ ...vi har tillbragt mycket, mycket tid därute.

N: Som litet fritidshus då eller?

O: Ja, som fritidshus! Det är fyra väggar och tak och golv och
inte ett dugg mera. Och så en stor veranda, under tak... och där
sitter man... det är så pass mycket plats på verandan att man kan
sitta fyra personer runt ett kaffebord där.

N: Men ni sover... ni har sovit där?

O: Neej. Utan det är bara att man åker dit ut och sen är man i
fred (sen är man fri? otydligt) Och det var ju väldigt bra på
den tiden som man hade jordbruket på gång här, att... OM DET
SKULLE HÄNDA NÅNTING SÅ VISSTE ALLA, om dom behövde tillkalla
mig för nån orsak, så visste alla att jag var att hämta där.

Ute på sin udde kunde Olof vara ifred, samtidigt som det ändå
gick att nå honom om plikterna kallade. I likhet med många
andra tycks för Olof detta "att få vara ifred" gå bäst i
närheten av vatten. Vatten är något som för nästan alla
informanter verkar utgöra ett slags andrum.

Maria Johansson, hyresgäst på Danbyholm, tycker att det är
väldigt skönt att gå ner till sjön, "koppla av" och få vara
för sig själv.

BILD 1: Maria Johansson (mapp): "På väg till badbryggan"

BILDTEXT:

Vatten som andrum. Nästan alla informanter talar om vatten, närheten till vatten, utsikten över vatten. Att fiska, att bada, att dra sig tillbaka för rekreation, för att få vara ifred.

BILD 2: Valinge: Sandbergs: Elsas promenadväg till sjön: "Badbryggan".

BILDTEXT:

Är det vackert någonstans på Danbyholm eller Valinge så är det där man kan se vatten anser de flesta. Bland förändringar som upplevs hotfulla finns t.ex. igenväxningen och nedskräpningen av Yngaren.

Bland det bästa med Danbyholm tycker Maria är att få bo "för sig själv" och inte behöva ta hänsyn till några grannar. Hon har aldrig bott inne i ett samhälle eller haft grannar inpå knuten och hon tror inte heller att hon skulle klara av det. Hon tycker det är "lite jobbigt" när hon besöker vänner som bor så.

Det olösliga dilemmat.

Samtidigt som vi uppskattar att vara för oss själva tycks vi ändå sakna gemenskap. Maria Johansson på Danbyholm, som ju helst vill bo för sig själv, har samtidigt en föreställning om att det fanns mer gemenskap "förr" och hon tycker att det vore "mysigt" om man hade "en sån där jättefin brygga och ha stor midsommarfest då hela gården."

Man vill vara ifred men ändå ha "nära". På Danbyholm uppskattar man cykelavståndet till affären och "Systembolaget"⁵ i Björkvik. På Valinge skulle man gärna vilja ha en buss in till Stigtomta, som det fanns förr, eller ännu hellre ända till Nyköping. Många talar med nostalgi om den gamla konsumentägda affären i gårdsbyn, där man kunde få upp till tolv procents återbäring. För de nyinflyttade barnfamiljerna skulle en ny skola på Valinge inte heller vara så dumt. Ett

⁵ I affären i Björkvik kan man beställa varor från Systembolaget.

fungerande närsamhälle tycks alltså vara en viktig aspekt för människors trivsel.

Parallellt och i konflikt med behovet av att få vara i fred, att dra sig undan till den privata sfären, finns således även ett behov av gemenskap. Kanske är detta ett olösligt dilemma, något den moderna människan helt enkelt har att leva med?

Mötet aktörer – fackfolk

Aktörernas sätt att uppfatta, uppleva och värdesätta herrgårdslandskapet har ju till stora delar behandlats i det föregående, men hur förhåller sig nu detta till attityder och gängse uppfattningar inom den professionella kulturmiljövården?

Mentala bilder

Inledningsvis hävdade jag att ett sätt att ta reda på hur människor uppfattar och upplever ett landskap är att be dem beskriva det. Vad menar man är typiskt för det landskap man har omkring sig? Är dessa uppfattningar och upplevelser produkter av empiriska iakttagelser eller kognitiva processer? Är landskapet en mental konnotation eller kanske en kulturell konstruktion? Finns i detta sammanhang avgörande skillnader mellan "fackfolk" å ena sidan och "vanligt folk" å den andra?

Det sörmländska landskapet

Ber man en fackman inom kulturmiljövården beskriva det typiskt sörmländska landskapet får man först och främst veta att det är ett "varierande" och "omväxlande" landskap. I själva verket är det så varierande att det inte går att säga vad som är typiskt. Här finns ju *alla* slag av landskap! Åtminstone talar man om länets fyra olika kulturgeografiska regioner: kusten med sin skärgård, Kålmården med sin skog, slättlandskapet och det småbrutna, typiska Mälarlandskapet.

Att Sörmland är varierande är en uppfattning som fackfolket delar med de flesta aktörer. Man är också överens om att det sörmländska landskapet inte bara ser olika ut i olika delar av länet - det varierar också mycket *inom* de olika regionerna. Här finns mer eller mindre på en och samma plats sjöar och skog, åsar och öppna vidder, dalar och slättmark.

Kulturmiljövårdarna menar att det "klassiska" sörmländska landskapet är "kuperat" och "småskuret" eller "småbrutet" med mindre och omväxlande ytor bestående av åkermark och vallodlingar, men också impediment som diken och åkerholmar. Aktörerna tycker att det finns mycket sten i landskapet. Jämt när man ska gräva är det stenar i vägen. Småsten, stenbumlingar eller stenrösen. Några tycker apropå stenar att det också är gott om gravfält och fornlämningar.

Det tycks alltså inte finnas några större skillnader mellan fackfolk och aktörer i sättet att beskriva det sörmländska landskapet. I de flesta avseenden tycks man vara överens, även om man ibland uttrycker sig lite olika. Medan en kulturmiljövårdare talar om att Sörmland är "ganska tätbebyggt", säger en aktör att det är "levande" tack vare alla "små tegar och torp". Sättet att uttrycka sig kan ju naturligtvis ha med andra faktorer att göra än den rent professionella.

Men en märkbar skillnad är emellertid att aktörerna till skillnad från fackmännen inte är rädda för att värdera landskapet och de drar sig inte heller för att använda superlativen "vackrast", "finast" och "bäst" om Sörmland. En aktör menade att det "Sverige" man lanserar utåt, det är ju egentligen Sörmland: det brutna, varierande landskapet med sjöar och björkhagar. "Det är det som är Sverige egentligen".

Det omväxlande, leende, "ljusare och lite lättsammare" Sörmland ställs gärna mot den totala enformigheten som man menar karaktäriserar andra landskap. Komparationerna görs gärna med Norrland som är för "skogigt", Skåne som är för "platt", Östergötland som är för "flackt" och "tråkigt" eller Småland som är för "trångt".

En aktör menade dock att visst är det "vackert med alla böljande sädesfält" i Sörmland, och fint är det också att det är så viltrikt, men det finns ju "våldigt lite hagmark". I Småland har minsann "var och varannan gård kor som går och

betar". Till saken hör att just denne aktör är en göteborgare, numera bosatt i... ja, just det: Småland.

Fördomarna om andras landskap liksom superlativen om det egna sammanhänger kanske med att beskrivningarna inte sällan tycks handla om *mentala landskap* snarare än faktiska: fornlämningarna, som man menar att det finns så gott om, har man sällan sett, man bara vet att de finns där eftersom det står en kringla vid vägen och vad det småskurna beträffar måste till och med kulturmiljövårdarna erkänna att det vi ser genom bilrutan snarare är exempel på det sena nittonhundratalets storskaliga produktionsytor än på det idealiserade *femtiotalandskap* man just har beskrivit som typiskt sörmländskt. Så här säger *Bo Svensson*, byggnadsantikvarie på länsstyrelsen när vi just har kört av E4:an och är på väg 52 mot Stigtomta:

B: ...just dom åkrar vi ser nu, är ju ganska väl tillrättalagda och väldigt stora mot vad dom har varit tidigare. Förut har det ju varit små åkrar och öppna diken. Här är ju allting väldigt stora produktionsytor. Så det här är ju ett väldigt sent nittonhundratalslandskap, efter femtiotalet.

Eva Fransson, arkeolog, agrarhistoriker och etnolog på länsstyrelsen, menar att hon, i likhet med många andra inom kulturmiljövården, är präglad av just femtiotalets småskaliga landskap med "många fler brukningsenheter" - då det "fanns mjölkkor på varenda liten gård och litet torp":

E: ...ja, jag tror att det är många kulturmiljövårdare som har den här bilden framför sig - barndomens landskap.

Eva ställer sig skeptisk till de senaste tio årens bidragspolitik där jordbrukarna istället för att producera livsmedel förväntas leverera detta idealiserade femtiotalandskap. Det blir alltid konstgjort när man försöker lyfta fram någonting, menar hon. Anpassningen till den nya politiken syns tydligt när man åker i landskapet: åkerholmar eller impediment röjs från sly eller betas allt

oftare, det har kommit upp staket och det är inte längre ovanligt att man ser skogsbete - något som var totalt borta under ett antal år, säger Eva.

E: Det är ju väldigt fjäskigt, egentligen, för oss medelålders som minns det här landskapet som ett barndomslandskap.

Eva Franssons inställning är förmodligen inte opåverkad av hennes egen bakgrund. 1990, när den nya bidragspolitiken kom, var Eva själv ännu lantbrukare. När jag frågar hur hon upplevde omställningen svarar hon att det var då hon förstod att hon var tvungen att hitta en annan försörjning.

När Conny Pettersson på Danbyholm med sina femhundra hektar åkermark ska beskriva det typiskt sörmländska landskapet talar han först och främst om hur "svårodlat" det är. Det brutna landskapet är visserligen "vackert" och har "stora naturvärden" men det är värden "som inte syns i plånboken för man har dom här andra problemen: åkerholmar i vägen, det är diken, det är kuperat". Allt detta gör det "dyrare att odla per hektar", menar han:

C: Ska man bara vara växtodlingsproducent, då är det Skåne som gäller. Här har vi ett annat kapital i skogen.

Det typiska herrgårdslandskapet

Hur förhåller det sig då med fackfolkets respektive aktörernas sätt att beskriva det typiska *herrgårdslandskapet*? Finns några avgörande skillnader här?

Egentligen inte. Man är ganska överens om att i det sörmländska landskapet ingår också herrgårdarna och det landskap som har präglats av dem. Här talar kulturmiljövårdarna mindre om småskalighet och mer om stora, öppna fält som "omgärdas eller skärs sönder av *alléer*".

Aktörerna talar om "stora åkrar" men hellre om *en allé "upp till stora boningshuset"*. Att Valinges allé inte går spikrakt

upp mot entrén, liksom det faktum att det finns korsande alléer både där och på Danbyholm, spelar tydligen ingen roll - schablonbilden är starkare. Två äldre aktörer påpekade dock att "det finns alléer lite överallt", det finns till exempel många små "efterapande bondgårdar" som har alléer.

Herrgårdarnas *placering* är man också ganska överens om: huvudbyggnaderna ligger ofta uppe på en höjd, man hade känsla för att lägga dem vackert med fin utsikt och södersol (detta gäller för övrigt all äldre bebyggelse, menade en aktör).

Herrgårdslandskapet "innehåller alltid vatten", som en kulturmiljövårdare uttryckte det. En annan hävdade att de sörmländska herrgårdarna ligger "som ett pärlband utmed sjökanten", alltmedan aktören menade att de ligger som en "sol" runt sjön.

Kulturmiljövårdarna vill ha det till att herrgårdarna ligger i de "rika jordbruksbygderna" där det finns "god jord". "Det är alltid jordbruket, och i några fall bergsbruket, här i Sörmland som har varit grunden för näringen", säger Bo Svensson på länsstyrelsen. Det typiska herrgårdslandskapet innehåller *hästar, åkermark och beteshagar*, för "man måste ju försörja sig på något", säger en hyresgäst på Valinge. Att Valinge sedan ett par år tillbaka arrenderar ut ladugården till en strutsuppfödare, nämns inte i sammanhanget.

BILD: P0000135.JPG

BILDTEXT:

2000-talets herrgårdslandskap? Strutsar ingår emellertid inte i den kognitiva bilden av herrgårdslandskapet.

Trots att mer än hälften av informanterna nämnde *skog* som typiskt för Sörmland är det ingen som gör det nu, när det talas om herrgårdslandskapet. Detta är ju lite underligt med tanke på att såväl Valinges som Danbyholms marker till stora delar upptas av skog och att skogen ju har visat sig vara så viktig för många. Men skogen har tydligen inget i det mentala herrgårdslandskapet att göra. Jessica Etzell på Valinge som ju

mycket riktigt påpekade att herrgårdarna "måste ju försörja sig på något" (se ovan) säger till och med: "inte skog, men parker" om det typiska herrgårdslandskapet. Inte heller kulturmiljövårdarna nämner skogen i sina beskrivningar.

Men *parken* den ingår alltså – både för aktörer och kulturmiljövårdare. Park "måste man väl ha om man har en herrgård" säger en aktör. Så här säger Jessica på Valinge:

J: Och sen likadant – dom här parkerna som ligger på nersidan mot allén – där... om man hade... om det hade varit så att det hade fortfarande varit park, och att man hade kunnat gått och satt sig där så hade jag kunnat tänkt mig att där skulle det själva själen på Valinge finnas, för att där skulle det säkert va hur mycket historier som helst som susar liksom i... i träden. Så... men nu är det ju fårhage istället [skrattar]. Jag har ingen lust att gå och socialisera mig med fåren!

En annan aktör tänker på *de stora ekarna* runt Valinge som typiska inslag i herrgårdslandskapet. En tredje börjar tala om grindstugan vid den västra alléns uppfart till Danbyholm. "För det var ju *alltid en grind* till dom där".

BILDER: P0000207.JPG och "Mot Sörby från Lilla Byggn."

BILDTEXT:

2000-talets sörmländska herrgårdslandskap. Rik jordbruksbygd med "god jord", säger kulturmiljövårdaren. Höga naturvärden men svårodlat med åkerholmar och diken, tycker godsägaren. Vy från Danbyholm.

BILD: "Mot Sörby från Lilla Byggn."

Vy från Danbyholm.

Bättre förr?

Hur ser aktörer respektive fackfolk på förändringar i herrgårdslandskapet? Vilka förändringar är bra/tillåttna/accepterade? Vilka är dåliga eller till och med

hotfulla? Vad framhålls som värdefullt? Vad vill man bevara?
Vad kan man gärna vara utan?

Hus med historia

När, hur och varför ska ett hus bevaras? Hur gammalt är ett gammalt hus? De nostalgiskt sinnade aktörerna tyckte ju att ett dröm- eller idealförhållande är ett Valinge eller ett Danbyholm med samtliga byggnader upprustade. Som nämnts kunde vissa dock tänka sig att byta ut Valinges plåtladugård mot "en lagårdsbyggnad som ser ut som en gammal lagård", en sån som "hör till landskapet". Vad säger fackmännen?

Till att börja med kan man konstatera att när det gäller byggnader har begreppet "gammalt" olika innebörd för en fackman och en aktör. Medan de flesta av hyresgästerna på Valinge och Danbyholm tycker att de sekelskifteshus de själva bor i är gamla - eftersom något som är hundra år måste vara gammalt - anser länsstyrelsens byggnadsantikvarie Bo Svensson att ett hus från 1850 bara är "hyfsat" gammalt.

Därmed inte sagt att Bo menar att hus byggda efter 1850 inte skulle vara värda att bevara. När jag frågar honom hur han ser på Valinges ekonomibyggnader från sextiotalet - om dessa skulle få vara med i ett kulturresevat - anser han tvärtom att man måste väga in allt på en plats när man tar ställning till ett kulturresevat. Jag undrar om det inte finns något årtal som utgör gräns för vad som betraktas som intressant, men det finns inget fixt sådant, menar Bo. Själv bor han för övrigt "anti", säger han. Anti vad?, undrar jag:

B: Nä dom flesta har ju ett gammalt hus som dom donar med. Det har inte jag! Jag är... [skrattar] ganska nöjd utan hus! Eftersom jag jobbar med dom så mycket och ser allt elände.

N: Så du bor i en förort byggt sjuttiosju eller?

B: Ja. Nä, jag bor i Nyköping, mitt i stan, i ett nybygge från nittiotvå - lägenhet! Hyres!

Men diskussionen om äldre och yngre företeelsers bevarandevärde gäller inte bara byggnader. För Eva Fransson på länsstyrelsen är det överhuvudtaget inte självklart att en kulturmiljövårdare alltid ska intressera sig för äldre tider:

E: ...det finns ju spännande historia även i det moderna jordbruket och den ständiga förändring som är där... och tvära kasten mellan... tvingas ändra inriktning i jordbruksproduktionen... kanske bara med några års framförhållning - om ens det!

Att förmoda att alla kulturmiljövårdare skulle vara nostalgiker är med andra ord knappast på sin plats. Men hur förhåller det sig med deras intresse för andra aspekter som framkommit som värdefulla för aktörerna - den *icke-visuella aspekten* liksom många aktörers intresse för *interiörer*?

Tar man ut en byggnadsantikvarie i herrgårdslandskapet vill han gärna börja med att titta på huvudbyggnaden. Då kan det låta så här:

B: Ganska enkel manbyggnad i klassiserande stil. Tidigt artonhundretal - det ser man genom enkelheten, volymen, fönsterstorlek, fönsteromfattningar. En del gavelrösten, nätt små fina takkupor - inte nygjorda stora klumpiga fula som de ofta blir. Känns bra. Klockan går... rätt - sympatiskt.

Karaktäristiken gällde Valinges corps de logi och gjordes av Bo Svensson från länsstyrelsen. För aktörerna - av vilka många för övrigt tycker att Valinges mangårdsbyggnad är ganska ful, eller i alla fall inte särskilt märkvärdig - finns det emellertid andra värden förknippade med "Stora huset". I likhet med byggnadsantikvarien uppskattar också Sven och Elsa Sandberg att klockan som sitter på taket går rätt. Men för Elsa som har tillbringat större delen av sitt liv på Valinge handlar klockan emellertid om något mer än att det är "sympatiskt" att se att den ännu fungerar:

E: Och när man kom upp på berget där - då hörde vi klockan ifrån... stora huset härnere, när den slog då. Så det hördes över hela gården, hördes det när klockan slog. Jag vet inte om dom har den i... men den går väl?

S: Den går!

E: Den går ja!

N: Det är den som sitter på huvudbyggnaden du tänker på.

S: Ja.

E: Jaa... på... stora huset därnere ja.

N: Den slår varje timme då?

E: Jovisst! Så när den slog två, da: det hörde vi precis däruppe i Ingmässlaberger. Och vi tyckte ju det var... jaa... Det var hemtrevligt!

Förnöjelsen i vetskapen att klockan ännu går delar Elsa med Bo. Men för Elsa ligger i denna förnöjelse också ett *auditivt* minne. Idag kan ljudet av klockan förmodligen få Elsa att förnimma samma känsla av hemtrevnad som hon hade för snart femtio år sedan uppe på Ingmässlaberget. Kanske kan ljudet till och med göra att Elsa inom sig åter ser utsikten från berget?

Jessica Etzell, som endast har bott på Valinge i nio månader, har ännu inte upplevt att det skulle finnas en "platsens själ" på Valinge, men hon kan tänka sig att hon skulle få en sådan känsla om hon fick komma in i huvudbyggnaden. Finns det en själ på Valinge så finns den i dess historia, och historien den sitter innanför väggarna (och i dess park, jfr. ovan), tycks Jessica mena. Så här säger hon till exempel om det gamla magasinet i gårdsbyn:

J: Därinne kan jag ju tänka mig att det finns en historia som... som uppspelar sig också när man kommer in! För där finns ju allting förvarat! Alla gamla grejer. Och jag... vad jag har hört, så finns ju även kakelugnarna därinne, som man har tagit bort på femtio-, sextiotalen när det inte var populärt och sen då sparat.

När jag frågar en byggnadsantikvarie om han brukar uppleva att en plats har en själ funderar *Kjell Taawo* på Sörmlands Museum en lång stund och tycks välja sina ord med omsorg.

K: Ja, man upplever en väldigt olika känsla i alla fall... om man sen ska kalla det för "själ" på en plats eller vad man ska kalla det alltså... men visst...

N: Vad består den i, känslan då?

K: Svårt att sätta fingret på tycker jag. Det är så mycket som samverkar där, det är massa delar alltså. Både det här om man ser den här kontinuiteten alltså, att man ser att det är mycket byggnader från olika tider och den här... där man liksom kan få nån känsla av att här har folk levt länge alltså. Det är ju en del, sen... hur en plats är skött, om det är väl underhållet... ja, det är så mycket... /.../ ...det har ju faktiskt väldigt mycket att göra med fönster på byggnaderna, det tycker jag. Det är ju en sån där grej: ser man att fönstrena är utbytta sen en tid, såna där döda planglasfönster, då har man verkligen tappat en stor del av själen tycker jag. Fönstrena är helt klart byggnadens ögon... så där kanske man kan snacka lite om själ, ja... Men sen är det ju mycket också hur det ligger i landskapet. Det beror ju också mycket på vilken känsla man får när man kommer till ett ställe... hur det är med växtlighet runt omkring...

Visserligen lägger Kjell stor vikt vid den visuella aspekten: "Ser man att fönstrena är utbytta sen en tid /.../ då har man verkligen tappat en stor del av själen". Samtidigt talar han också om "en *känsla* man får när man kommer till ett ställe"

[min kursivering], liksom kopplingen till *platsens historia*: "här har folk levt länge".

På Valinge har, som tidigare nämnts, "Luffarkulan" varit föremål för en ansökan om byggnadsvårdsbidrag. Ansökan avslogs hos länsstyrelsen. Jag visste inte om det var Bo Svensson som hade handlagt ärendet, men ute på Valinge frågade han i alla händelser inte efter någon luffarkula. Jag beslutade mig för att frångå principen om att låta informanten styra och tog med Bo till "Kulan". Då låter det så här:

B: Kan det vara den? Vad trevligt. Kul. Den har jag inte sett. /.../ Timrad historia. Ganska sen panel, dom har donat och fixat med den, hållit den i skick. Enkupigt tegel - lite trasigt. Borde man lägga om några pannor. Väntar man så börjar hela taket att bli ledset. Gräset runt omkring är inte så bra eftersom det håller fukt. /.../ Locklistpanelen ser hyfsad ut.

Vi tittar in i "Kulan" och upptäcker alla myrorna byggt en myrstack där inne. Huset visar sig vara i sämre skick än vad man tror när man bara ser det utifrån, säger Bo, men fortfarande går det mycket väl att rädda. (Jfr med modernisterna ovan som inte tyckte det dög till ved ens). Bo tycker dock att det låter väl "lyxigt" att huset från början skulle ha byggts för luffarna. "Men det kan ju faktiskt också ha varit en sån här tidig, trevlig gärning", säger han, "det finns ju en del såna".

Den trevliga gärningen till trots fick Luffarkulan som sagt inget byggnadsvårdsbidrag. Bo Svensson berättar att länsstyrelsen får in 150-200 bidragsansökningar om året. "Väldigt många" är från herrgårdar, säger Bo. De söker bidrag för allt möjligt.

B: Vi brukar försöka låta det styra vilka byggnader som är med i produktionen och inte. Och försöka inrikta oss på dom som då inte är i produktionen och... kanske har tappat sin funktion och riskerar att förfalla eller rivas.

N: Varför gör ni så?

B: Jaa... det här handlar hela tiden om... om... det kulturhistoriska värdet: Om vi tycker att det är en väldigt värdefull herrgårdsanläggning, och att den då känns väldigt komplett med sina... ofta då... mångfald hus, så tycker vi att det är ett värde att spara så många som möjligt - om möjligt, om det finns rimliga skäl för det hela så att säga. /.../ Man kan säga att den fördelning vi gör varje år, där jobbar vi verkligen att få en spännvidd - i alla fall när det gäller kategorier hus - att det är varje år från slott till koja.

Jag vet inte hur den ansökan såg ut som Valinges ägare, Kerstin Gullstrand, gjorde eller hur den var motiverad. Men jag håller det inte för troligt att den redogjorde för det *minneskapital* som finns kopplat till Luffarkulan. Hade Kerstin eller handläggaren på länsstyrelsen bett Valingeborna Sven och Elsa Sandberg berätta om Kulan hade de kunnat få höra detta:

E: Det var ju adelsmän och alla möjliga som gick landsvägen. Och då var det så att dom fick mat, nere i herrgårdsköket da. Och sen fick dom sova - eller di fick ligga där i kulan. /.../ Det var pärlbräder och det var målat. Precis lika fint som i vårt kök! /.../ Och dom fick ett verktyg, antingen en yxa eller spade eller nånting, om dom ville arbeta - arbeta på går'n, så fick dom det! Så var det ju!

S: Jaa, visst. Men di flesta... di fick... det hette nånting att di städsla dom. Och då fick di en femma... för att... när di tog då tjänsten alltså som arbetare. Och en del, di gick aldrig och jobba utan di bara stack med den där femman.

/.../

E: Å di söp! Ja. Den ene gubben bet näsan av den andra - det var ju ett liv!

De luffare som inte "stack" fick antingen arbeta hos trädgårdsmästaren eller hos skogvaktaren, berättar Sven och Elsa. Jag undrar om de själva minns det här, men det gör de inte. Detta var före deras tid. Det var skogvaktare Pettersson som berättade om luffarna, säger Elsa.

Visserligen har säkert dessa berättelser med tiden blivit just *berättelser* eller kanske till och med *skrönor*. Men är det rimligt att därför inte väga in dem vid bedömningen av Luffarkulans kulturhistoriska värde? Många gånger kan kanske människors *föreställningar* om en byggnads historia vara intressantare än ett exakt fastställt byggnadsår.

Jag vill med detta inte påstå att man inom kulturmiljövården är ointresserad av dessa aspekter. Det tycks snarare handla om att man saknar instrument för att behandla dem. Släpper man in en arkeolog med bland annat breddningsämnet etnologi i Luffarkulan kan det plötsligt vara andra detaljer än knutskallar och spånpanel som står i fokus: För Eva Fransson är det som blir "liggande kvar" det som är spännande - och framför allt *varför* det blir liggande. På besök i Luffarkulan böjer hon sig ned och börjar veckla upp en gammal smutsig trasmatta på golvet.

BILD: "trasmatta i luffarkulan".

Kulturmiljövårdaren Eva Fransson är intresserad av sånt "som blir liggande kvar".

E: Det här är såna här vanliga... enkla trasmattor, men åh så vackra! Och man har bara slagit in vartefter. Här har dom suttit nästan mekaniskt och tagit dom här remsorna och slagit in dom. Dom har inte ens kanske varit så noga med mönsterrapporterna. Det brukar vara så att det blå brukar komma, eller det röda brukar komma jo, men det blå kommer med tämligen jämna mellanrum här. Här har du [skrattar till] arbetarskjortan och... lilla... lilla rosa förklä't kanske. Det där är förklä... jaa. Där har du hela livet i den här trasmattan...

Nästa sak Eva lägger märke till är en stor stekpanna utanför luffarkulan.

E: Och jättestora stekpannan som... står utanför här. Det där var en riktig herrgårdsstekpanna... Vad är den? Den är trettio centimeter i diameter. Minst! I botten. En jättestor stekpanna. Den där kan man inte lyfta med en hand! /.../ Den där steker man inte... fläsk i till fyra personer, det kan jag säga! Den är tillverkad i Husqvarna kan du se där. /.../ Kanske något sånt där gammalt överblivet som dom har slängt ut till luffarna. Nä, men det var en intressant byggnad, i och för sig. Men sorgligt som sagt att det förfaller...

För kulturmiljövårdarna finns det gott om värden som de aldrig kan göra något åt. Deras uppdrag tycks helt enkelt inte vara utformat så. Eva tycker att det är sorgligt att luffarkulan förfaller. Samtidigt hänvisar hon till den verklighet hon har att jobba i:

E: Det här är något som ägarna själva måste lägga ner mycket kraft och pengar och tid på. Man får liksom inte nån påse utifrån som säger varsågod, det här får ni använda som ni vill.

Bo Svensson berättar att man på länsstyrelsen får ungefär tjugofem procent av de medel som man äskar varje år. "Så att det är väldigt tufft", säger han:

B: Så att det är ungefär trettio objekt per år som vi har möjlighet att hjälpa av dom här cirka hundrafemtio, tvåhundra... Så det är storleksordningen. Men det gör att vi måste ju då styra pengarna... så bra som möjligt. Så att... dom räcker, kan man säga, i huvudsak bara till exteriöra åtgärder, just såna åtgärder som gör att huset kan räddas kvar, att man kan få lite... ja, respit, så att säga. Så att det är sällan att dom räcker till interiörer och mura om kakelugnar och den typen av åtgärder som också kan vara tänkbara ibland i vissa miljöer.

Den kala skogen och det blommande vattnet

Jag har i ett tidigare kapitel behandlat många aktörers frustration över skogsavverkningens metoder och följder, men kanske mindre ägnat uppmärksamhet åt den oro som den tilltagande igenväxningen av sjön Yngaren skapat. Många aktörer tycker att det "syns stor skillnad": "Vassen har ökat med tio meter runt om och mycket bottenväxter har kommit upp". Det går inte längre att bada för den ständiga blomningen och den allt mer ogenomträngliga vassen: "det går ju knappt att komma ut med båten". När jag frågar vad det kan bero på hänvisar man till böndernas gödslingar av åkrarna runt sjön. Nämnas bör i sammanhanget att varken skogsavverkning, igenväxning eller blomning är hot som har omtalats av de "aktiva brukarna" – storgodsägarna.

Men inte heller någon av representanterna för kulturmiljövården har tagit upp skogsavverkningen eller igenväxningen av sjöarna som exempel på hot mot herrgårdslandskapet. Är dessa områden helt och hållet angelägenheter för naturvården? I så fall kanske detta är något som är värt att diskutera? Närheten och tillgången till vatten, utsikten över vatten, vatten som en källa till kontemplation, *relationen* människa – vatten, är verkligen ingenting av allt detta "kultur"?

Jordbrukspolitiken - hotet mot det "levande" landskapet?

Bönderna förmodas som sagt vara boven i dramat när det gäller igenväxningen av sjöarna. Samtidigt tycks aktörerna vara helt på det klara med böndernas betydelse för landskapsbilden. Många oroar sig för vad som ska hända med jordbruket i framtiden och jordbrukspolitiken är ett av de stora hoten, det menar inte bara de jordbrukande aktörerna utan också de mer "passiva" landskapskonsumenterna. Enligt de senare är det EU:s fel att vi inte längre har bondgårdar i samma mängd som tidigare. Det är också EU:s fel att Valinge tvingades sälja sina mjölkkor för ett par år sedan. Korna är något som de flesta aktörer saknar. Såväl Valinges brukare som dess "landskapskonsumenter" upplever mjölkproduktionens upphörande som "en epok som går i graven" och man tycker att landskapet

runt Valinge har genomgått en "rätt stor förändring sen man slutade med mjölkkor". Att detta skulle vara EU:s fel tycks dock var en föreställning bland icke-brukarna.

Saknaden verkar emellertid inte bara handla om förlusten av ett öppet, betat landskap - det finns ju fortfarande ungdjur "som går där nere vid sjön för att hålla undan lite grand". Nej, minst lika avgörande tycks förlusten av *mänsklig aktivitet* vara: man ser färre människor ute nu - det finns inte längre "liv" i landskapet, menar man. Så här säger Karin Flynn, på Karltorp när jag frågar *vad* det är i landskapet som är annorlunda sedan Valinges mjölkkor försvann:

K: Jo, för man såg ju korna... runt om och... Och när man kom vissa tider så såg man hur dom tog in korna för att mjölka och så här... /.../ Då verkar det ju liv på ett annat sätt. Nu är det ju strutsar där men... dom har jag inte ens sett.

Med tanke på avsaknaden av korna, liksom den anomali strutsarna tycks utgöra i den kognitiva bilden av herrgårdslandskapet (se ovan) är till och med "nostalgikerna" emellertid överraskande toleranta i sin inställning när jag för Valinges nya djurbesättning på tal. Här är några röster:

Karin: Och att det blivit struts - jo, det är väl i och för sig... att man använder byggnader och sånt. Det tycker ju jag är helt okej.

Jessica: Nämen, det är rätt häftigt faktiskt... är det... att... man kan utnyttja det då till nåt annat. Annars hade det bara stått... stått tomt. Men dom är lite maffiga dom där (skrattar).

Fackmännen då? Vad tycker de? Byggnadsantikvarie Bo Svensson på länsstyrelsen menar att odlingslandskapet är hotat idag genom att det blir allt färre betande djur. Men än så länge ser det "någorlunda" ut, på Valinge, säger han, även om strutsarna inte gör samma nytta som betande djur vad gäller att hålla landskapet öppet. Han lägger dock märke till att

mycket är igenvuxet på Valinges marker. Här har varit mera öppet bara för ett par decennier sedan, säger han, dels genom betesdjuren, dels genom att "de gamle" av gammal hävd fortsatte att hålla öppet även om funktionen och vitsen med det hade klingat av.

Däremot anser Bo att Valinge har en "levande gårdsmiljö" eftersom det fortfarande bor folk i husen. "Barnfamiljer och hundar och hela köret - det kändes bra", säger Bo. Inga direkta hot när det gäller själva byggnadsmiljön.

En annan "länsstyrelsemänniska", agrarhistorikern Eva Fransson, pekar på följderna av sextiotalets rationalisering av jordbruket då många människor friställdes. Det blev färre personer, men också färre generationer på gårdarna. De äldre försvann och med dem ambitionen att "hålla det snyggt", som man sa; man var helt enkelt en bra bonde om man höll det snyggt, berättar Eva.

"Hålla det snyggt"-diskursen går igen i mina äldre informanters sätt att tala, till och med hos de i andra sammanhang så inbitna "modernisterna" Sven Sandberg och Olof Kleen - båda över åttio år:

Sven: Ja... men, det är väl tråkigt å se när det håller på att slya igen överallt...

/.../

Olof: Jag höll det där lite granna... halvpark, engelsk park är väl fel och säga men... det var uppsnyggt och jag såg till att det inte låg massa ris och skit och gör rackartyg...

Dagens ensamme lantbrukare har helt enkelt inte tid med denna typ av landskapsstädning (utom möjligen om han får bidrag för det), säger Eva Fransson och hon är ganska enig med aktörerna om jordbrukspolitikens betydelse för landskapsbilden:

E: Nä, men det som har gjort stora förändringar i landskapet, det är ju jordbrukspolitiken. Jag menar, den har ju verkligen... först då i mitten av sextiotalet: rationaliseringen... förändrade ju landskapet, sen när nötkreaturen försvann, sen när hästarna kom [skrattar lite]. Jag menar det har ju hänt saker under min livstid som har varit väldigt omfattande.

Eva menar att när det gäller herrgårdarna, har ju många lagt ner arrendjordbruken och brukar allt mer under egen drift, vilket gör att arrendegårdarna har fallit in i någon slags törnrosasömn: visserligen underhålls husen och det bor folk i manbyggnaden men ändå innebär utvecklingen att landskapet förändras. Eva vill först inte uttala sig om huruvida detta är negativt eller positivt. Sedan säger hon att det väl är gott att man får bättre lönsamhet och kan fortsätta driva jordbruket och att landskapet därmed hålls öppet.

Jag frågar om jordbrukarnas situation, i och med landskapsstöden, har förbättras i jämförelse med förhållandena i början på nittiotalet. Eva är inte säker men hon tror att det snarare blivit sämre. Landskapsstöden handlar om en liten summa för de allra flesta, somliga kan ha sådana typer av landskap att de kan ha ett visst utbyte, men annars tror hon att det går jämt upp: landskapsvården kostar ju också arbete och tid och kanske även investeringar. Det är alltså andra ekonomiska faktorer som avgör om man kan fortsätta med jordbruk eller inte. Eva berättar om sin egen familjs arrendjordbruk som köptes loss av fadern och hans bror från en herrgård 1940. Under de följande tre decennierna lade de ner mycket tid på att göra gården till ett rationellt jordbruk: de lade igen diken, plockade bort träd och stenrösen och sprängde bort stenklackar. Idag är fadern avliden och gården drivs av brodern, som nu lite bittert kan konstatera:

E: 'Ja, om inte farsan hade tagit bort allt det där, då kunde jag ha fått lite bidrag nu. Men vad skulle pappa ha sagt, om han visste vad som gällde nu?'

Följden av det slit Evas far lade ner för att få till goda och dugliga åkrar blev att hennes bror idag inte kan få bidrag.

E: Och det är lite sorgligt om man tittar på kulturlandskapet i stort, alltså... landskapet som... Det låter så jäkla bittert, det låter som att det var bättre förr i tiden, men... man kan idka landskapsvård effektivt med tekniska hjälpmedel, och så står landskapet där - tomt och ödsligt men skitfint! Och det är vackert så man gråter... när man ser det /.../ Men det är ju tomt! Så att hur vi än anstränger oss så kan vi aldrig nånsin komma till nåt femtiotalandskap, det här som jag pratade om...

Jag frågar om det är den bilden, det barndomslandskapet Eva själv har: att det är befolkat.

E: Oh, ja! [skrattar] Och bedjurat, om man kan säga så [skrattar], med alla dessa kor, djur, som fanns överallt. Människor som arbetar ständigt ute... finns alltid människor./.../Jag tror att jag är lika intresserad... jag menar jag kanske är mer intresserad av människor än utav miljöer faktiskt! Men... ja, dom här gränserna mellan människor och miljöer - det kan vi diskutera en hel dag! /.../ Vad är vad egentligen? Var går gränsen? Finns det någon gräns?

Jag frågar hur Eva ser på möjligheten att finna ett instrument - till exempel inrättandet av ett kulturresevat - för att bevara en miljö "levande", att se till att där bor människor, att behålla den mentala öppenheten:

E: Ja, varför inte... kanske? Det är bara spontan reaktion här just nu.

N: Är det värt att bevara?

E: Ja, absolut. Lika väl som man kan rensa fram odlingsrösen, så varför inte att det här landskapet faktiskt ska innehålla människor?

Det styckade landskapet

Avstyckningar var ju något som många av framför allt Valinges torphyresgäster upplevde som ett hot. För Leif Rylander och Gun-Britt Löfqvist på torpet Nedre Smedskärr framstod avstyckningarna aldrig som en möjlighet att förvärva sitt eget torp, trots att de erhöll förtur på köpet. Många av herrgårdarnas hyresgäster saknar helt enkelt medel eller möjlighet att få lån till dylika investeringar. För Leif är just hyresförhållandet på Valinge en förutsättning för att han och Gun-Britt ska kunna fortsätta att komma ut varje fredag, dra på sig träningsoverallen och känna att nu, nu är det helg. Den känslan tror de inte att de skulle kunna uppleva någon annanstans. Ska man tala om att en plats har en själ är det för Leif och Gun-Britt i så fall just den känslan som utgör "själen":

G: För det tror jag inte man skulle kunna känna när man bodde som ett större sånt där sommarstugeområden. Neej. För då är man ju liksom inte själv.

L: Nej, för det har ju du sagt det vill du ju inte.

G: Nej.

L: Då när det var snack om att vi eventuellt skulle skaffa nåt annat. Då var vi och titta på några stugor i... ja liksom sommarstugsområden. Men... näe, det är liksom inte det samma inte.

/.../

N: Jaa, då gör det nånting med er, det här stället, helt klart.

L: Jo, men det är... det är speciellt. Fast det inte är nåt märkvärdigt så där men det är... det är nånting i alla fall! /.../
För här har vi... vi är sällan på semester numera - att vi är ute och åker. Vi kan åka några dagsturer bara.

N: Det är hit ni längtar?

Båda: Jaa.

L: Ja, vi är här alltjämt.

BILD: "Nedre Smedskärrtorpet"

BILDTEXT:

Nedre Smedskärrstorpet på Valinge. Att bo i torp på herrgård är helt annorlunda än att bo i småstugeområde tycker hyresgästerna.

Men också tillfälliga besökare i herrgårdslandskapet har synpunkter på avstyckningar. *Berne Ragnarsson*, utsädes- och spannmålsuppköpare från Östergötland och samarbetspartner med Conny Pettersson på Danbyholm, tycker att fideikommissystemet var bra: "för när det knappt går jäms med ryggen för en jordbrukare – hur blir det inte då när man måste stycka upp det?", undrar han och får medhåll av Conny:

B: Sen har du beskattningen också ju, med dom här höga taxeringsvärdena. Och det ruskiga i det är att du måste ju tjäna in dom här pengarna först då, för att kunna betala förmögenhetsskatten och den skruvar dom ju upp. /.../ ...de här industrifolken bosätter sig i England eller i Luxemburg och flyttar pengar, men en lantbrukare han sitter ju här ju! /.../ Ja, jag begriper mig inte på det om jag ska vara riktigt ärlig. För detta är ju nånting som ska leva vidare! Håller vi på ett tag så får man ju stycka och börja sälja av för att kunna klara av det ju!

C: Det är ett kulturarv vi har - att förvalta då, så att säga, men... Det vete faan hur det blir... framöver.

Så här säger Bo Svensson från länsstyrelsen när jag frågar honom vilka skäl det eventuellt skulle finnas för kulturmiljövärden att ägna sig åt att hålla stora herrgårdsanläggningar intakta:

B: Traditionellt sett har vi sett ett värde i att man håller samman de här gamla enheterna. Så är det ju! Men samtidigt så är det ju, jag menar, alla... anläggningar är ju liksom tillkomna och hopfogade i ett historiskt sammanhang. Det har varit möjligt då, av olika skäl, att göra det. Och idag är det inte alltid lika möjligt att behålla det här, och då är frågan... ja, ska man låta det då... förändras - med tidens krav, eller vad är rimligt? Hur mycket ska man gå in och bistå och hjälpa för att hålla samman... vilka värden bibehåller man egentligen om man gör så?

N: Har du någon idé kring vilka värden det kan vara?

B: Pedagogiskt så är det ju många värden i och för sig. Om man nu ska behålla en gammal godsstruktur för att liksom förstå då hur den såg ut och hur den fungerade. Men samtidigt så fungerar den ju på ett annat sätt idag. Det är ju helt andra - en helt annan verklighet den jobbar med, så att säga. Jag menar, arbetsstrukturen finns ju inte kvar utan det är på ett helt annat sätt och i torpen bor inga torpare utan nu står dom tomma eller så är det en och annan hyresgäst... sommarboende.

Jag frågar vem det egentligen är man tar hänsyn till när man talar om "kulturvärden" i detta sammanhang. Att en godsägarfamilj anser det vara värdefullt att bevara sitt gods intakt är ju inte så förvånande. Men godsägarna utgör ju trots allt en ganska liten del av den totala skattebetalande befolkningen. Så här svarar Bo:

B: Nä precis, utan då skulle det ju vara nån sorts pedagogik i det hela. Jag menar upplevelsevärden eller förståelsevärden för nån sorts allmänhet som tar del, som vistas i landskapet - antingen bor i nåt av husen eller i bygden eller turist av nåt slag. Det är ju såna tankar förstås.

Här kommer Bo in på ett annat intressant område, nämligen frågan om *tillgängligheten*. För vem är herrgårdslandskapet? Denna fråga tas upp i det följande kapitlet som också utgör rapportens sista och avslutande del.

Kulturarvet – en död eller levande herrgård?

Är den sörmländska herrgården en del av vårt kulturarv? Är det i så fall ett kulturarv som i första hand ska bevaras, eller bör det också brukas och i så fall hur - och av vem?

Kulturturism

Riksantikvarieämbetet har under senare år uppmanat länsstyrelser och läns museer runt om i landet att stimulera till ökade satsningar på kulturturism. I Sörmland har man inom projektet "Kraftsamling Sörmland" diskuterat just herrgårdarnas roll i turistsammanhang. Hur ser de olika aktörerna i herrgårdslandskapet på en sådan utveckling? Hur ser man på det inom kulturmiljövården?

Kjell Taawo på Sörmlands Museum ställer sig inte alls främmande till tanken på kulturturism på herrgårdarna eftersom han menar att det utifrån byggnadsantikvariens synvinkel är ett problem att det idag rivs mycket och byggnader tenderar att användas på andra sätt än vad som var tänkt från början - de blir maskinbyggnader, säger Kjell:

K: ...och det blir ju mindre och mindre levande, om man säger så. /.../ Så mycket av det här ligger verkligen i farozonen... de här ekonomibyggnaderna och sånt, jag menar alla sätt att få olika typ av användning för det, det är ju jättebra.

Också för Maria Johansson, som bor i en av de före detta arbetarbostäderna på Danbyholm, är det viktigt att byggnader *används*:

M: De kallar en stor byggnad för Gamla svinhuset, och där till exempel skulle man kunna rusta upp och använda det, istället för att det bara står... och ha kvar så mycket som möjligt som det såg ut... för länge sen också, om man säger.

N: Varför tycker du det är viktigt?

M: Jag tycker om att gå och titta på saker som är... gammalt och... och då vill jag gärna kunna se hur det såg ut förut då, inte bara nåt som är ditställt för att man ska gå och titta på det... utan...

N: Du menar att det är känslan av att... det faktiskt har alltid stått här?

M: Jaa.

N: Att så här har det sett ut, från början?

M: Jaa, precis.

Även om mina frågor här är väl retoriska, förefaller autenticiteten ändå vara viktig för Maria. Det duger inte att en byggnad är "ditställd". Den ska så att säga "alltid" ha stått där för att vara relevant i platsens historia. Och när Maria talar om att *använda* svinhuset tycks hon med det inte enbart mena visningsverksamhet. Jag tolkar henne som att det faktiskt ska finnas svin i svinhuset också. Att titta på tomma grisbås – hur fint och varsamt de än är renoverade – tycks inte vara vad Maria menar med en "levande herrgård". Så här säger hon när jag frågar vad en levande herrgård är:

M: Det är att... ja, att det bor folk i husen... och att gården är igång alltså.

N. Du menar jordbruket?

M: Jaa, det också. Och att det finns lite djur och sånt.

N: Så att om det skulle vara bara så att det var visningsverksamhet för turister då skulle du inte uppleva det som en levande herrgård?

M: Nä, för när dom inte är där... då står den ju bara där!

BILD: "225 Grishuset"

BILDTEXT:

"Gamla svinhuset" på Danbyholm. För att skapa en "levande" herrgård räcker det inte med att ekonomibyggnaderna rustas - där ska finnas svin också!

För Leif Rylander och Gun-Britt Löfqvist på Nedre Smedskärr på Valinge kan en levande herrgård mycket väl vara en turistanläggning, förutsatt att jordbruket är igång:

L: En levande herrgård det är om den... jaa, är lite öppen och brukas för fullt och man kan få komma och titta på't...

Leif och Gun-Britt tycker att man som turist ska få titta på "allting" - även inuti huvudbyggnaden:

N: Det kan man väl inte få göra här på Valinge, va?

L: Neej.

G: Inte tror jag Kleen släpper in oss inte!

L: Neej, det tror jag inte.

För "modernisten" är det emellertid inte nödvändigt att en herrgård måste hålla på med jordbruk för att vara levande - konferenshotell går bra det med, säger Sven Sandberg som har bott på herrgård i hela sitt liv. Hans hustru Elsa vet inte vad hon tycker. Men egentligen, säger Sven, är de för gamla för att bry sig:

S: När vi har flyttat härifrån då skiter vi i vad dom gör med det!

BILD 1: Elsa o Sven på förstukvisten: "Vidare"

BILDTEXT:

Sven och Elsa Sandberg ska snart lämna sin stuga "Nysäter" på Valinge. De väntar på en servicelägenhet i det närbelägna samhället Stigtomta.

BILD 2: Elsa o Sven på förstukvisten: "Tätare"

BILDTEXT:

Sven som har levt hela sitt liv på herrgård tycker att han och Elsa är för gamla för att bry sig om vad som händer på Valinge när de har flyttat därifrån.

För andra Valingebor framstår en konferensanläggning definitivt inte som en levande herrgård. Så länge det går ska man satsa på jordbruk och skogsbruk och på att hyra ut bostäder så som Kerstin Gullstrand gör, säger Jessica Etzell som själv bor i gårdsbyn. Jessica menar att en konferensanläggning ofta förutsätter en ombyggnation och därmed skulle man förstöra så mycket. Om man däremot inte längre har mark så är det ursäktat att göra konferensanläggning, säger hon, hellre det än att huset förfaller.

Kjell Taawo, byggnadsantikvarie på Sörmlands Museum, menar att en fara med en i turistsyfte utökad användning av kulturhistoriskt värdefulla byggnader kan vara att man "tar i för mycket" vid renoveringar.

K: Du gör för mycket helt enkelt. Det är lätt att plocka bort den originalsubstans man vill vara rädd om helt enkelt... i sin iver att få det ... liksom 'fint' och... det är väldigt lätt att det blir så."

För Jessica Etzell liksom för kulturmiljövårdarna är Valinge emellertid en levande herrgård. Bo Svensson på länsstyrelsen tycker till exempel att det är roligt att så många av gårdsbyns hus är bebodda. Det vanliga är att det är väldigt lite eller för få boende - ofta bara ett ägarparet, säger Bo. Många sörmländska herrgårdar försöker idag medvetet få in fler hyresgäster, berättar han och tycker att detta är bra för husen. Det här är inte några museer utan exempel på "levande kulturarv", säger han, "det följer en tradition" genom att man "bor, verkar och använder husen". Men ändå menar Bo att ett museum inte behöver vara en motpol till en levande herrgård.

1993 sökte Danbyholms ägare, Conny Pettersson, bidrag för att bland annat kunna rusta det illa åtgångna corps de logiet. Än idag har han inte fått något svar, hävdar han. Under tiden står byggnaden och förfaller – något som en av Connys hyresgäster, Maria Johansson, tycker är synd:

M: Jag tycker det är synd att det står och förfaller! Jag vet inte om det går att använda till nåt men åtminstone ha det öppet för folk som vill komma och titta eller så... kunde man ju ha. /.../ än att bara ha det stå och... ramla isär då.

BILDER: 1. "P0000243.JPG" 2. "P0000240.JPG"

BILDTEXT:

1993 sökte Danbyholms ägare, Conny Pettersson, bidrag för att bland annat kunna rusta det illa åtgångna corps de logiet. Än idag har han inte fått något svar, hävdar han. Under tiden står byggnaden och förfaller. Vid kraftiga skyfall har det regnat in på möbler och parkettgolv i såväl under- som övervåning.

Ofta tar Maria med sig bekanta för att titta på "slottet" som hon säger om Danbyholms huvudbyggnad. Besökarna blir ofta lite besvikna när "dom ser hur förfallet det är", säger hon.

Maria är bekymrad över "slottets" framtid och tycker att det är viktigt att hitta ett användningsområde:

M: Conny tar hit jägare från olika länder och så... om de kanske kunde bo på slottet då... /.../ Åtminstone om man kunde använda det så det inte bara stod för då... då blir det förstört!

Maria kan också tänka sig att använda "slottet" i turistsammanhang men när jag målar upp en bild av busslaster med turister som väller ut gillar hon den inte:

M: Nä inte busslaster, så tänkte inte jag. Men liksom... kommer det nån som är ute och åker kanske och tittar runt och... är intresserad och så, så tycker jag dom kunde få komma in och

titta då om man är intresserad av det här... Men inte... tio busslaster i veckan, eller så, för det blir ju lite mycket kanske...

Också Anita Pettersson, Connys hustru, tycker att det är sorgligt att stora huset står obebott. "Det är det tråkigaste", säger hon. Familjen skulle gärna själva ta det i besittning. Vad som hindrar dem, förutom medel att rusta, är väntan på att den förra ägarens barn ska komma överens om hur bohaget i huset ska skiftas. Om hon och Conny får köpa loss möblerna kanske de gör en del av de cirka femton rummen till "utställningsrum". Dessa kan Anita tänka sig att visa upp för turister.

Jag misstänker att familjen Petterssons öppenhet inför tanken på att släppa in turister i corps de logiet inte var något som framgick av deras bidragsansökan. Förmodligen hade de tjänat på om så varit fallet. Enligt Bo Svensson på länsstyrelsen är just "tillgängligheten" det som beaktas i första hand när man tar ställning till bidragsgivning, säger han:

B: Just det här med levandegörande och tillgänglighet. Det är en stark sak. Vi ger ogärna till just bostadshus där inte allmänheten har tillträde eller att det ligger så att ingen ens kan åka förbi det, utan... det är en viktig del, faktiskt, som vi väger in. Vi ser gärna att dom på nåt sätt är öppna - antingen nån gång per år eller specialvisningar eller... ja, du vet. Så att... tillgängligheten är viktig. Och då är ju tanken som sagt... att det ska fungera för nån mer än enbart ägarna, utan det är för folk i bygden och för... ja, nån sorts turism.

Eva Fransson, på länsstyrelsen, tycker sig ha mött två sorters godsägare genom åren. Den ena sorten ser sig själva som *förvaltare*: av någon tillfällighet är det just de som har råkat bli förste sonen och därmed fått ta över släktegendomen. "De går och pratar om sina familjeporätt och petar på gyllenläderstapeterna och tror att de kommer att hålla någon generation till", säger Eva. Och de har en "stolthet och

glädje. De bjuder in och visar upp, tar emot besökare och säger att 'du behöver inte ställa bilen framför huset, du kan ställa den på parkeringsplatsen, men du är så hjärtans välkommen!'. De ser sig som bärare av den här traditionen, menar Eva. Ibland har det varit motvilligt, ibland har man gått in för det "som en livsuppgift som man har vetat om sen man var en liten parvel, för oftast är det män det handlar om."

Den andra sorten är godsägare som ser godset som sin borg - deras "eget" - en plats som ingen annan får beträda. Man sätter upp bommar och skyltar och är inte särskilt angelägen om att ha arbetarbostäderna uthyrda eftersom man ändå inte behöver inkomsterna. Det får gärna stå tomt bara man får vara ifred, säger Eva. Just "bommar för vägen" är idag kanske det allvarligaste hotet mot herrgårdslandskapet, menar Eva.

Det förefaller alltså som om såväl kulturmiljövårdare som aktörer anser att dagens godsägare har ett stort ansvar att bära vad gäller "kulturarvet". De ska inte bara bruka sin mark och underhålla sina byggnader - de ska helst vara beredda att öppna sina hem också. Man kan i det här sammanhanget fråga sig om denna tillgänglighetsprincip är något som de bidragssökande godsägarna känner till? Jag misstänker att Conny och Anita inte gjorde det när de skrev sin ansökan. Kan det i så fall möjligen vara här "dialogen" brister?

Kerstin Gullstrand på Valinge har ju som tidigare nämnts sökt byggnadsvårdsbidrag för sin luffarkula. Hon har också sökt för Valinges gamla sågverk. Luffarkulan för att den är "lite rolig" och sågen för att den "är så pass stor del utav gårdsbilden - att man hade sin egen såg". Men när jag frågar hur hon i så fall skulle använda till exempel Luffarkulan tycks Kerstin bli lite förvånad, det verkar inte som hon har tänkt så långt. Jag för "Kraftsamling Sörmland" på tal och trots att Kerstin själv har utnyttjat "Bo på lantgård"-möjligheten har hon aldrig funderat över om man skulle kunna använda Valinge på det sättet. Kerstin tror att det beror på att hon helt enkelt har haft för mycket omkring sig, hon

skulle inte ha tid över att räcka till också för den funktionen. Men när jag frågar vad hon skulle tycka om att inrätta en bed&breakfast-facilitet i luffarkulan börjar hon genast fantisera om hur man då skulle kunna kombinera med att återigen väcka liv i "Gamla Konsum". Jag talar om de möjligheter som finns i Sörmland att hyra häst och rida runt på långa turer där man stallar in hästen på en gård över natten och själv sover på höskullen. Sådant finns visst vid Björkvik, säger Kerstin. Då skulle ju folk få sova i luffarkulan istället för på höskullen, precis som luffarna fick göra, föreslår jag. Det är ju inte heller så långt från Sörmlandsleden och det finns fina promenadstigar och fisk i sjön, funderar Kerstin vidare och blir allt mer entusiastisk:

K: Spännande tanke! Jag får ta och tugga på det här. Det är faktiskt roligt. Fast det blir väl som vanligt att alla goda idéer urartar till hårt arbete.

När jag senare frågar Bo Svensson på länsstyrelsen vad han tycker om idén att göra bed&breakfast-service av Luffarkulan säger han:

B: Perfekt! Nån funktion är aldrig fel utan tvärtom - det är väldigt bra. Utan en funktion så tappar byggnaderna i underhåll i alla fall längre fram.

Bo tycker att man mycket väl kan vidareutveckla turistnäringen på herrgårdarna förutsatt att det görs på "ett bra sätt". Det handlar om en balans så att man har kvar "de värden som gör det värdefullt så att man inte förstör dom eller sliter ner dom". På de herrgårdar i länet där man har visningsverksamhet fungerar det rätt bra, säger han. Men saker som kan hända är till exempel att man börjar göra asfalterade p-platser för turistbussarna framför herrgårdsbyggnaden.

B: Vill man ha kaffeservering är det ju bra att försöka anlägga den på ett snyggt sätt, istället för att smälla upp nånting... ja,

du vet. Man måste vara vaksam, men självklart finns det en massa möjligheter.

Men det är inte alla på Valinge som är pigga på tanken på turister i landskapet. Birgit Lyngskog på Karltorp skulle inte gilla att det kom turistbussar. Det skulle bli för "bökiigt", säger hon. Hennes dotter, Karin Flynn, tycker emellertid inte det skulle göra nåt om det blev bed&breakfast på Valinge, för gården ligger så pass långt bort från Karltorp. Men det vore ju inte kul", säger hon:

K: Skulle man börja köra turistbussar här och peka ut oss som nån... kuriosa så vore väl [skrattar] inte det så kul heller!

B: Återigen så finns det väl inte så mycket att se runt om, som dom kan bjuda ut och se runt om här nere.

K: Det är ju landsbygd, vet du. Det blir ju Skansen...

B: Det ska väl vara lite spännande också!

N: Du tycker inte det är så spännande?

B: Nej, det tycker jag inte.

För Birgit, vars mor var uppvuxen på Valinge och inget annat ville än att flytta "till sta'n", är det svårt att se att det skulle finnas någon attraktionskraft för turister i herrgårdslandskapet. Karin som hör till nästa generation kan emellertid se Skansenpotentialen.

Eva Fransson på länsstyrelsen känner ingen större oro för herrgårdslandskapets framtid. Trots de genomgripande förändringar som skett de senaste femtio åren har vi lyckats vänja och anpassa oss samt hittat sätt att "ändå förstå landskapet och överleva", säger Eva. Och hon är övertygad om att vi kommer att kunna göra detsamma också i framtiden. Även om det blir konferensanläggningar i varenda herrgård, så tror

hon att man kommer att fortsätta att föra sina
släktberättelser vidare, berätta sina spökhistorier och vårda
sina kärleksekar.

Källor och litteratur

Otryckta källor:

Malm, Charlotta & Anders Wästfelt. 2000. *Insikter och utsikter. En landskapsstudie – metod och fallstudie*. Riksantikvarieämbetet. Kunskapsavdelningen. Stencil

Riksantikvarieämbetet. 2000. *PM angående länsvisa metodstudier under år 2000 (G2-finansiering)*. Riksantikvarieämbetet. Kunskapsavdelningen. Nutida landskap med historia. Stencil.

Saltzman, Katarina. 2000. *Synpunkter på rapporten Insikter och utsikter. En landskapsanalys – metod och fallstudie*. Stencil.

Litteratur och tryckta källor:

Alsmark, Gunnar (red). 1997. *Skjorta eller själ? Kulturella identiteter i tid och rum*. Lund: Studentlitteratur.

Frykman, Jonas & Orvar Löfgren. 1979. *Den kultiverade människan*. Malmö: Gleerups.

Frykman, Jonas & Orvar Löfgren (red). 1985. *Modärna tider*. Malmö: Liber.

Herrmanns, Ralph 1985. *Slott och herremanshus i Södermanland, Uppland och Västmanland*. Prisma.

Jencks, Charles. (1986) rev. 1996. *What is Postmodernism?* Academy editions. Fjärde utgåvan.

Johansson, Ella. 1997. ”Bygd och obygd. Landskap och social skiktning”. I: Saltzman, Katarina & Birgitta Svensson (red). 1997. *Moderna landskap. Identifikation och tradition i vardagen*. Stockholm: Natur och Kultur.

Lindvall, Karin (red). 1996. *Spår av tid. Om sörmländska kulturlandskap i staden och på landet*. Södermanlands museums förlag.

Löfgren, Orvar. 1997. ”Mellanrum. Vita fläckar och svarta hål i storstadens utkant”. I: Saltzman, Katarina & Birgitta Svensson (red). *Moderna landskap. Identifikation och tradition i vardagen*. Stockholm: Natur och Kultur.

Saltzman, Katarina & Birgitta Svensson (red). 1997. *Moderna landskap. Identifikation och tradition i vardagen*. Stockholm: Natur och Kultur.

Svensson, Birgitta. 1997. ”Vardagsmiljöer och söndagskulisser. Landskapets naturliga förflutenhet och kulturella samtid”. I: Saltzman, Katarina & Birgitta Svensson (red). *Moderna landskap. Identifikation och tradition i vardagen*. Stockholm: Natur och Kultur.

Sveriges städer och samhällen jämte landsbygd. Del. 1. Göteborg: Nordisk kultur. 1947

Sörmlandsbygden. Södermanlandshembygdsförbunds årsbok. 1988:2. 1987. Nyköping: Södermanlands hembygdsförbund.